

ספרו' — אוצר החסידים — ליובאויטש

קיבוץ
שלושה חמיר

חובל
חשיעית

שטר
רביעי

הגדה של פסח

עם

לקוטי טעמים ומנהגים

Supplement to the Kfar Chabad Weekly Magazine • ב"ה

גליון מיוחד לרגל 80 שנה
להופעת ההגדה של הרבי

תש"ז-תשפ"ו

ראיונות, מאמרים, פנינים ומרגליות
מוסף חג הפסח תשפ"ו

פנינים מהגדת הרבי

איזה בושית יש לפת כשמגביהין הכוס ל"והיא שעמדה"? מדוע אומרים פסוקי "שפוך חמתך" בכוס רביעית דוקא?

עמוד 20

רבדים נסתרים בהגדת הרבי

פיסקת הפתיחה בהגדת הרבי המלמדת על נקודות ציון חשובות בהיסטוריה החב"דית שנראות כשזורות זו בזו

עמוד 23

קוראי ההלל בקרבן פסח

דיון נפלא על מילה אחת בהגדה של הרבי

עמוד 28

אור חדש

"גדולי הגאונים בירושלים ז"ל, משעלה הספר על שולחנם לא גמרו עליו את ההלל, ופיהם מלאה תהילה על החיבור יוצא הדופן הזה"

עמוד 12

תעלומת הפסוק שנעלם

על 'שער הענווה' ויצויר ההיכלי בהגדה של הרבי ועל הסיבה שהרבי

בחר לעשות חיבור מיוחד דווקא על ההגדה של פסח תעלומת הפסוק שנעלם

עמוד 16

תוכן עניינים:

"פנינה בספרות ההגדית"

ניצוצות מן ההגדה של הרבי ואודותיה מאת השליח הרב שמואל רסקין

עמוד 4

דברי שלום

שיחה עם הגה"ח הרב שלום בער לוין שליט"א מחבר הביאור 'דברי שלום' על ההגדה של הרבי

עמוד 8

ב"ה

**המוסף המיוחד של
'כפר חב"ד'
במלאות שמונים שנה
להוצאה לאור הראשונה של**

הגדת הרבי

(תש"ו - תשפ"ו)

נדפס באדיבות

**הרה"ח הרב יצחק משען
ומשפחתו שיחיו**

לחיזוק ההתקשרות לכ"ק אדוננו מורנו ורבנו
שנזכה להוסיף בלימוד תורתו
ללכת נצח סלה ועד באורחותיו אשר הורנו
ולגרום לו נחת רוח

"פנינה בספרות ההגדית"

מה הייתה תגובתו של הרב חבריסק כשראה את ההגדה של הרבי, למה בחר הרבי הקודם להגדה את דף-השער של כ"ק אדמו"ר הרש"ב ומהו הסיפור הסודי על חותנו שחשף הרבי בהגדה שלו • ניצוצות מן ההגדה של הרבי ואודותיה
מאת השליח הרב שמואל רסקין

בימים שלפני חג הפסח, ימי ההודאה והתרומוות הרוח של "א בניסן - אין מתאים מלספר בהלכות החג, בהגדה המופלאה והמיוחדת שחיבר וכתב הרבי. המיוחדות והפלאיות שבהגדה הם לשתי פנים - כלפי פנים וכלפי חוץ:

כלפי פנים: ההגדה היא הספר היחיד שכתב הרבי מראשו לסופו בלשונו שלו (את ה'היום יום' ליקט הרבי ממכתבי הרבי הקודם), להוציא את ה'רשימות' המיוחדות אשר למעשה לא הוצאו לאור על ידי הרבי. הרגש המיוחד של חסיד כלפי כל מילה שכתב הרבי, ובפרט כשהחסידי יודע שהרבי דקדק ודייק בכל תג ותו על מנת להוציא לאור פירוש שלם ומתוקן להגדה - מביא בכל שנה את אנ"ש והתמימים

להתעמק שוב ושוב בהגדה מיוחדת זו, ולדלות ממנה פנינים ומרגליות עד אין מספר. וכלפי חוץ: גם בקרב תופסי התורה - אשר אינם נמנים על קהל חסידי חב"ד - מיום הופעת ההגדה של הרבי ועד לימינו, התקבלה ההגדה בהתלהבות עצומה. הם, שלא ישבו לדקדק ולדייק בכל תג ותו, התפעמו עד בלי די מסגנונה המחודש והמדויק, ומפניה היפות והמסבירות כל כך. לא זו הרש"י ז"ל ע"ה, גדול המבינים' בדור האחרון, מלחבב את ההגדה, עד שסיפר פעם כי בספרייתו הגדולה רבות, אך בליל הסדר הוא יושב אך ורק עם 'ליקוטי טעמים ומנהגים'. וכך הוא כתב בסגנונו הכל כך מיוחד, במאמר הערכה על ההגדה ('ספרים וסופרים', עמ' 270):

"הגדה חב"דית מיוחדת במינה היא: הגדה של פסח' עם 'ליקוטי טעמים ומנהגים' של הרמ"מ שניאורסון (עכשיו הרבי החב"די)... הרי זו הגדה

נפלאה שמעטים דוגמתה, ומתאימה לכל אדם מישראל, כחסידי כאשר איננו חסיד. אלמלא הייתי חושש לסלידתם של חסידים מהגדרת חול לעבודת קודש, הייתי אומר שזוהי עבודה מדעית ממדרגה ראשונה. על כל פנים: פנינה בספרות ההגדית".

הרב מבריסק התפעל

וכך מסופר בספר תולדותיו של הגאון החסיד הרב אברהם הערש כהן:

מספר הרב יוסף צבי סגל: כולל מאה שערים נועד לאברכים נבחרים שהשקיעו את כל חייהם בלימוד. למדו בו אברכים מכל החוגים, חב"דניקים, חסידי פולין וליטאים. המשותף בין כולם שהיו למדים איכותיים שנבחרו בקפידה. היה זה לאחר פורים, ידוע שלר' אברהם הערש הייתה חיות מיוחדת בהגדה של הרבי,

מאז שיצאה ההגדה לאור לראשונה בשנת תש"ו, בכל שנה, שלושים יום קודם החג, החל מפורים נהג ללמוד בכל יום את ההגדה של הרבי שעתיים בעיון. בכלל למד גם הרב הערש קופשיץ, למדן, מהדר בהלכה, בעל הדרת פנים והיה מפניו יראת כבוד. כשעבר ליד ר' אברהם הערש וראה אותו מתעמק בהגדה פנה אליו: "יהודי תלמיד חכם כמוכם מה יש לו לעיין כל כך בהגדה הזו?" ענה לו ר' אברהם הערש: "שב ונלמד יחד כמה דקות קטע אחד, 'צריך עיון' אחד בהגדה".

הראה לו ר' אברהם הערש את הקטע 'מסובין' בהגדה: הרבי מתעכב לבאר את סדרן של ארבעת הקושיות: מדוע באה הקושיה הרביעית 'מסובין' בסוף? הגר"א בפירושו להגדה מתרץ משום שהיא נוספה זמן רב לאחר הראשונות (לאחר חורבן הבית), כשחדלו לאכול בהסיבה כל השנה, שכן בזמן בית המקדש היו נהוג לאכול בהסיבה במשך כל השנה ולא היה חידוש בהסיבה שבלילה זה ולכן לא נזכרה קושיית מסובין במשנה ובגמרא.

אך פירושו של הגר"א צריך עיון גדול שהרי הרמב"ם הביא את קושיית מסובין יחד עם הקושיא 'שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי, שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי' - שנשאלה רק בזמן שבית המקדש היה קיים, ומזה מוכח שגם קושיית 'מסובין' נשאלה כבר בזמן המקדש?

הרב קופשיץ ניסה להתפלפל ולתרץ את הגר"א אך לא הצליח, וביקש שישאל לו את ההגדה ליום אחד. למחרת ראה שהקושיא אכן חזקה וביקש רשות ליטול את ההגדה ולהראות לרב מבריסק (הגר"ז), למחרת סיפר שהתפלפל בזה יחד עם הרב מבריסק שעה ארוכה ולא מצאו תשובה. ביקש ממנו הגר"ז להשאיר אצלו את ההגדה לכמה ימים. לאחר כמה ימים אמר לו הרב מבריסק: יש לי כמה דרכים לתרץ, אך הקושיא עדיין נשארת קושיא, היינו שהתירוצים דחוקים והקושיא אכן צריכה עדיין עיון ("די קשיא איז פארט א קשיא"). והוסיף, שבימים אלו עיין בעניינים נוספים שכתב הרבי בהגדה ואמר: "ידעתי שהוא למדן, אבל עד כדי כך לא שיערתי".

"ואתה פנימי"

ההגדה של הרבי יצאה לאור לראשונה בסביבות חג הפסח תש"ו. כנראה שההדפסה התעכבה וההגדה לא הספיקה להגיע לחנויות קודם החג, ורק בשנה שאחריה, תש"ז, זכו יהודים להסב ל'סדר' עם ההגדה של הרבי. את חג הפסח תש"ז עשה הרבי בפריז, לשם נסע כדי לקבל את פני אמו הרבנית חנה ע"ה שיצאה אז מ'מצרים' דרוסיה. מסעודות החג ב 770 בביתו של הרבי הקודם נ"ע, נרשמו שני ביטויים אודות ההגדה החדשה והם מופיעים ב'ספר השיחות'.

בסדר הראשון אצל הרבי הקודם נסב הדיבור אודות אמירת "טאטע איך וועל ביי דיר פרעגן פיר קשיות" (=אבא אשאל אותך ארבע קושיות). ובין הדברים התבטא הרבי הקודם (סה"ש תש"ז, עמ' 102 - בתרגום חופשי):

"לא מזמן ראיתי הגדה שהודפסה לאחרונה, שם נמצאים טעמים יסודיים על סדר ההגדה. הוא מביא

כאשר הודפסה ההגדה לראשונה, הורה הרבי הקודם שעמוד השער יהיה בדוגמת עמוד השער של ספרי אביו, הרבי הרש"ב, בהסבירו: "האבא היה פנימי - ואתה פנימי. מן הראוי, שההגדה תופיע עם 'שער' כמו של האבא"

שם טעם למנהג לומר "טאטע איך וועל דיר פרעגן פיר קשיות", ואמירת מספר הקושיות הנ"ל - בשם הגאונים".

למרות סתימת הלשון - "ראיתי הגדה שהודפסה לאחרונה" - ברור שהכוונה להגדתו החדשה של הרבי, המבארת שני עניינים אלה (אמירת הנוסח הנ"ל, ומניין הקושיות) באריכות, כשאת מניין הקושיות מבאר הרבי על פי דברי הגאונים.

מנהג רבותינו היה להתעכב בביאורי ההגדה בעיקר ב'סדר' השני, ואכן למחרת, כאשר הגיע הרבי הקודם לקטע של ארבעת הבנים, העיר, והפעם ב'שם המפורש' (שם, עמ' 106 - תרגום חופשי):

"פלא אצלי על רמ"ש שי' שלא עבד בהגדה שכעת הוציא לאור, על העניינים של הד' בנים. יש בזה עניין עשיר: מה כל אחד מד' הבנים שואל, מדוע הם שואלים כך, ומה עונים להם על שאלותיהם".

כאשר הודפס ספר 'היום יום' בפעם הראשונה (תש"ג) השתמשו ב'שער בלאט' (=עמוד שער) רגיל, ולא בזה הקבוע של הרבי. ואילו כאשר הודפסה ההגדה לראשונה, הורה הרבי הקודם שעמוד השער יהיה בדוגמת עמוד השער של ספרי אביו, הרבי הרש"ב, בהסבירו:

"האבא היה פנימי - ואתה פנימי. מן הראוי, שההגדה תופיע עם 'שער' כמו של האבא".

שמונה מי יודע?

שמה של ההגדה הוא, 'ליקוטי טעמים ומנהגים'. הרבי עצמו מכנה אותה באיגרותיו בקיצור: 'ליקוטי ההגדה'. אך בתוך ההגדה, בעמוד הראשון, מופיעה ההגדרה המלאה: 'דינים, מנהגים, מקורות וטעמים'. מעיון בהגדה עולה, כי ההגדה באה לתת מענה לארבעה פרטים אלו מכמה כיוונים, כאשר בסך הכול היא משרתת שמונה מטרות:

- א) מציאת מקורו של קטע ההגדה בתורה או בחז"ל, ומקור הפסוקים המופיעים בתוך הקטע גופא.
- ב) כאשר קיים שינוי בין הנוסח בהגדה לבין המקור, יבואר מדוע משנה בעל ההגדה הממקור.
- ג) נוסחאות שונים וטעמיהם; והטעם לנוסח שבו בחר רבנו הזקן.
- ד) מקור כל דין שמביא רבנו הזקן בשולחן ערוך או בדברי קבלה.
- ה) טעמי הדינים, ודיוקים בלשון רבנו הזקן.

ו) מנהגי חב"ד ומנהגי 'בית הרב' – וטעמיהם.
ז) 'טעמים' – בירור כל שאלה המתעוררת במהלך לימוד ההגדה.

ח) בירור חילוקי הדינים בנושאים השונים הקשורים לליל הסדר, לדוגמה: הטעם שאין מברכים "אשר קדשנו... וציוונו לשתות ארבע כוסות"; טעם שאין מברכים "וציוונו לספר ביציאת מצרים" ועוד.

אין בית המדרש בלא חידוש

את ההגדה הדפיס הרבי, כאמור, בשנת תש"ו. אך בשנת תשכ"ג הודפסה ההגדה שנית. אותה שנה הייתה שנת המאה וחמישים להסתלקות כ"ק אדמו"ר הזקן, והרבי קידש את היובל הזה והעניק לו את השם: 'שנת הק"ן'. לכבוד שנת הק"ן, הוסיף הרבי בהגדה כמה קטעים של סיפורים ועובדות מאדמו"ר הזקן. בתחילה הודפסו הוספות אלו (בצד 'השמטות' שונות שלא נכללו במהדורה הקודמת) – בנפרד, בסוף ההגדה. אך בהוצאת מאוחרת יותר, בשנת תשל"ו, נכנסו הסיפורים הללו והתמזגו בהגדה, אף שאינם עונים על אף לא אחת משמונה ההגדרות הנזכרות לעיל. וכך מגדיר הרב זוין ע"ה במאמר הנזכר את ייחודה של ההגדה:

"בקיצור נמרץ ניתנים לפנינו לכל פיסקה ולכל משפט ולכל ניב של ההגדה, המקורות בראשונים ובפוסקים, יחד עם תמצית הדינים והמנהגים השייכים לאותו מקום ב'סדר', בצירוף פירושים מתאימים מלוקטים ממבחר המפרשים הראשונים והאחרונים. ואין בית המדרש בלא חידוש. בכמה מקומות מחדש המחבר אף פירושים וטעמים משלו. מהם בהלכה ומהם בקבלה ומהם בפשט".

השמועות טוענות, כי ההגדה היא חלק ראשון מעבודה גדולה שאמורה הייתה להיעשות על כל הסידור של אדמו"ר הזקן. ואולי הדור לא היה ראוי לגילוי עצום זה.

גילויים מיוחדים

הגמרא במסכת נדרים אומרת: "אמר רבי יוסי בר' חנינא, לא ניתנה תורה לישראל אלא למשה ולזרעו שנאמר כתב לך, מה פסולתן שלך אף כתבן שלך. משה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל, ועליו הכתוב אומר 'טוב עין הוא יבורך'".

לא פעם התבטא הרבי ביחס לסיפורים ששמע מהרבי הקודם ושוניעדו מעיקרם להישאר נחלתם של נשיאי ישראל, כי "מכיוון שהרבי סיפר הוא בוודאי ידע שבסופו של דבר הדברים יתפרסמו..."

אחד הגילויים המופלאים בהגדה, הוא קטע של סיפור, שללא ספק מעורר את נפשו של כל חסיד בשעת הסדר – אלא שאילולא נגלו בפנינו תעלומות ה'רשימות' לא היינו יודעים איזו

כיצד יש לגשת ללמוד את ההגדה של הרבי?

חיבת הקודש שחש כל חסיד וכל תמים לדברי תורתו של הרבי מביאה אותנו לעסוק ולדרוש שוב ושוב בהגדה. אך ההגדה – כדרכו המיוחדת של הרבי – כתובה בקצרנות בלתי רגילה, ואפשר לעבור עליה שוב ושוב ולא לשים לב לריבוי האוצרות המסתתרים בה, בכל קטע וקטע מחדש. אין כמעט קטע אחד בהגדה של הרבי שאיננו 'מהפכה' של ממש בסוגיה.

המעוניינים להבין היטב את ההגדה צריכים לפתוח לנגד עיניהם מספר ספרים, שרק מתוך עיון בהם אפשר להבין את מעשיו המופלאים של הרבי בהגדה.

לכל לראש יש לפתוח כל מקור שהרבי מצטט: העובדה שהרבי מצטט 'אבודרהם' למשל, כלל לא אומרת שזהו ציטוט מהאבודרהם כפשטו. במקרים רבים מאוד כתובים הדברים בספר המקור בצורה שונה, והכוונה על פשטה במקור שונה ממה שביקש הרבי להוציא ממנה. הרבי 'השתמש' בספרי המקור כדי לחדש על יסודותיהם חידושים משלו – ורק כאשר מעיינים במקור ובלשוונתיו אפשר להבחין בכך שהרבי יצר פירוש חדש יש מאין (בהמשך נביא לכך דוגמה אחת לפחות).

יש 'הגדות' שהודפסו במהלך השנים שבהם ציטטו מהמקור בכל מקום שהרבי כותב "עייין" או "ראה" לספרים מסוימים. אך עיקר החידוש של הרבי מופיע דוקא במקומות שבהם לא כתב "עייין" אלא סתם ציין למקור כלשהו.

שנית, אי אפשר להבין את ההגדה – בחלקי ההלכה שלה לפחות – בלי להחזיק לנגד העיניים את לשונות אדמו"ר הזקן בשולחן ערוך. הנחת היסוד של ההגדה היא שהלומד מכיר את לשונות אדמו"ר הזקן בשולחן ערוך, ומתקשה בהם, מחפש להם מקורות, שם לב לסתירות בין לשונות אדמו"ר הזקן

שם ללשוונתיו בסידור, וכיוצא באלו – ועל יסוד זאת הרבי נותן את פירושו, שבעצם מהווים גם פירוש לשולחן ערוך אדמו"ר הזקן ולא רק לסידור!

הנה דוגמה: ב'כל חמירא וחמיעא' מבאר הרבי תיבות מאוד מסוימות: 'וחמיעא', ו'דלא חמיתיה', ו'דלא ידענא ליה', 'הפקר'. ואת כל יתר התיבות לא מבאר הרבי. מה שעלול לעורר לכאורה תמיהה, מה זכו ארבע מילים אלו לקבל ביאור מהרבי שלא זכו יתר המילים. אך הפותח שולחן ערוך יודע שבדיוק ארבע לשונות אלו אינם בנוסח הביטול שבשולחן ערוך, והרבי למעשה מבאר מדוע הוסיף אדמו"ר הזקן בסידור את מה שלא כתב בשולחן ערוך.

באותו האופן והדוגמה יש לעיין תמיד במקורות של כל דבר, כמו בביאוריו של הרבי ל'סדר קרבן פסח', שם הוא מבאר את המילים 'קוראין את ההלל' ומוסיף 'הלויים' – מה שגרר כידוע שרשרת מכתבים עשירה מאוד בין הרבי ובין הרב זוין. אבל השאלה הכי פשוטה נשארת גם אחרי כל הפולמוס ההלכתי המרתק הזה – מדוע הואיל הרבי לספר לנו שקוראי ההלל היו הלויים, הרי אדמו"ר הזקן לא כתב זאת!

אבל המעיין בנוסח 'סדר היום' שממנו העתיק אדמו"ר הזקן את סדר קרבן פסח, רואה ש'סדר היום' כתב "קוראים הלויים את ההלל", ואדמו"ר הזקן השמיט את המילה 'הלויים', והרבי מעיר במילה 'הלויים' כי השמטה זו אין כוונתה שאדמו"ר הזקן חולק על סדר היום, אלא שמשום בקשת הקיצור השמיטה.

עובדה זו – כמו עשרות דומות לה – אי אפשר לדעת בלי לעיין קודם ב'סדר היום' ולבדוק מה לא ציטט משם אדמו"ר הזקן. אלו רק דוגמאות. כיוצא בזה תמצא בכל הציטוטים מסידורי האריז"ל שהרבי יבאר את השינויים בין סידורי האריז"ל לסידור אדמו"ר הזקן – בלי לכתוב שהוא בא לבאר את השינוי, ורק מתוך לימוד שיטתי עם המקורות אפשר לעמוד על ההבנה הזו.

תבקש גשמיות, תבקש רוחניות! (שיחות חה"פ תש"ב).

הקורא לפי דרכו בטוח כי אם יפתח את 'שיחות חג הפסח תש"ב' ימצא את התיאור הנ"ל בתוך 'שיחת' הרבי הקודם. אך לא כך הם פני הדברים. מקורו של הסיפור נחשף ב'רשימות היומן' מ'ליל ב' דחג המצות קודם הסדר" – ושם כמעט באותו הלשון, עם הוספה קצרה:

"אבל איני רוצה שידעו שסיפרתי לך זה".
דרך אגב, הקטע הזה הוא אחד מהקטעים שהתווספו בהגדה בתקופה מאוחרת יותר, אחרי

הסתלקותו של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע.

חידושים רבים ל'מנהגנו'

ומשנגענו בנושא הגילויים' שבהגדה, נציין כי במובן הכי פשוט שינתה ההגדה את ה'ציר' החב"די של ליל הסדר, שכן עשרות מנהגים חדשים התגלו בה. הנה דוגמה לקטע בהגדה, בו מבאר הרבי את 'מנהגנו', ובעיון נוסף נראה כי מתחדשים כאן כמה וכמה מנהגים שקודם לכן לא היו ידועים:

הבן שואל מה נשתנה. מנהגנו אשר השואל מקדים לאמירתו מה נשתנה: טאטע איך וועל בא דיר פרעגען פיר קשיות.

– וגם אם אין לו אב אומר כן – וממשיך:

מה נשתנה כו' הלילות. וואָס איז אנדערש די נאַכט פון פסח פון אַלע נעכט פון אַ גאַנץ יאָר. די ערשטע קשיא איז שבכל הלילות אין אנו כו' שתי פעמים, אַלע נעכט פון אַ גאַנץ יאָר כו' צוויי מאָל איין מאָל כרפס אין זאַלץ וואָסער דעם צווייטען מאָל מרור אין חרוסת. די צווייטע קשיא איז שבכל הלילות וכו'.

לאחר אמירת מה נשתנה כנ"ל ע"י הקטן שבמסובים – נהג כ"ק מו"ח אדמו"ר לחזור ולאמור – בלחש – מה נשתנה כו' (עם הקדמה הנ"ל) והעתקתה.

הרבי בחר בתרגום הקטע הראשון של ה'מה נשתנה' ולא בכדי. כך יש בידינו את כל חידושי המנהגים הנוגעים ל'מה נשתנה':

1. הקדמת "טאטע איך וועל בא דיר פרעגן".
2. "גם מי שאין לו אב אומר כן".
3. המנהג ללעזו את ארבעת הקושיות בלשון המדוברת (כאן – יידיש).
4. יחד עם זאת אומרים את הקושיות גם בלא"ק.
5. המנהג להקדים לכל קושיא את הכותרת "הקושיה הראשונה היא", "הקושיה השנייה היא".
6. בקושיה הראשונה מפרטים "מטבילין שתי פעמים – פעם אחד כרפס במי מלח, ובפעם השנייה את המרור בחרוסת".
7. אחרי שהקטן שבמסובים אומר את ה'מה נשתנה' חוזרים המבוגרים ואומרים זאת גם הם.
8. גם המבוגרים חוזרים ואומרים את ההקדמה "טאטע איך וועל בא דיר פרעגן".
9. גם המבוגרים לועזים את ארבע הקושיות.

"אין לדיין בהפיסוק"

אחת מהשיטות של הרבי בלימוד, כפי שניתן להבין מתורתו הרחבה מיני ים, היא דרך הדיוק. הרבי מדייק ברש"י, מדייק ברמב"ם, מדייק בגמרא ועוד. הרבי אמר זאת בפירוש בהתוועדות כ' במנחם אב תש"י. שם גם אמר בין השאר (תו"מ ח"א, עמ' 153):

"פשיטא שגם בתורה שבעל פה הלשון מדויק ביותר, ועד שמדיוק הלשון יכולים להוציא תילים תלים של עניינים".

ובהגדה שנכתבה כולה על ידי הרבי בכבודו ובעצמו, בוודאי שניתן ואף צריך לדייק. ואכן, חסידים דקדקו ולמדו תילי תילין של הלכות מתגי האותיות, כפי שניתן לראות בקבצי 'הערות וביאורים' היו"ל בכל שנה לפני חג הפסח, על ידי 'אהלי תורה' בניו יורק.

אחד מגדולי המדקדקים בהגדה של הרבי הוא הרה"ג ר' עזרא שוחט שליט"א, ראש ישיבת 'אור אלחנן – חב"ד' בלוס אנג'לס. פעם פרסם הרע"ש ביאורים בהגדה,

ושם הניח כי כל הנקודות והפסיקים שבהגדה מדויקים אף הם, אלא שלפי זה הוקשו לו כמה קושיות. רע"ש לא התממהה ושיגר קושיותיו אל הרבי. המענה של הרבי אליו נדפס באיגרות קודש (כ"ו, עמ' מב) וזלה"ק:
"אין לדייק כ"כ בהפיסוק שבהגש"פ עם הלקן[טין] טן[עמים] הנדפסת".

נמצאת למד: ב"הפיסוק" אין לדייק "כל כך", אך בכל השאר – יש לדייק!

מאבא מארי ז"ל שמעתי

ומכאן לכמה פנינים ומרגליות על דרך הרמז ששמעתי מ'דורשי רשומות':

הקטע הראשון בהגדה שבידינו הוא:

"הלכות פסח היו **הראשונות שנדפסו** משו"ע רבנו הזקן... והן גם הראשונות (ביחד עם הל' ציצית) שנכתבו ונגמרו ע"י רבה"ז עוד "בהיותו יושב בשבת תחכמוני במעזריטש...".

הרי רמז ברור לכך שגם ההגדה של הרבי היא הראשונה שנדפסה מחיבוריו (להוציא את 'היום יום' שבאופן רשמי על כל פנים הוא ליקוט של מכתבי הרבי הקודם), ושנכתב עוד בהיות הרבי יושב בשבת תחכמוני אצל הרבי הקודם (שמעתי מהרה"ח ר' דוד אבא זלמנוב שיח"י).

הקטע בו מבאר הרבי את נוסח ההגדה עצמה, הוא על המילים הראשונות בהגדה: "קדש ורחץ". ושם מביא הרבי גם ביאור מאביו, כשהוא נוקט בלשון הבאה:

"מאבא מארי ז"ל שמעתי ע"ד (=על דרך) הסוד".

לכאורה זהו כמנהג גדולי ישראל לרמוז את שמות אבותם בפתיחת החיבור. כמנהג רש"י בפתיחת חיבורו על התורה ב"אמר רבי יצחק", וכמנהגו של אדמו"ר הזקן בתחילת "שער היחוד" ב"ופירש הבעש"ט", כמפורסם (שמעתי מהרה"ח ר' חיים לייב זקס שיח"י).

"מכ"ק מו"ח ארמו"ר"

בהגדה שהודפסה בשנת תשל"ג, עם הוספות, הסתיימה ההגדה ב'הדרן' על פסחים, בעניין 'פדיון הבן'. כאשר הוכנס הספר לרבי אחרי ההדפסה, העיר הרבי כי הסיום של הספר במילים "צערא דינוקא" איננו "סיום בטוב". משום כך ציווה הרבי להכין חותמת גומי ובה המילים "לשנה הבאה בירושלים", ולחתום בה את כל ההגדות הנדפסות.

ועוד בעניין סיום ההגדה:

ההגדה מסתיימת בכך שרבנו הזקן לא הכניס "חסל סידור פסח" בסידורו, כי חב"ד הפסח לא 'מסתיים' והארתו נמשכת תמיד. בסיום הקטע הזה מציין הרבי למקורו בשיחות חג הפסח תש"ג, אלא שחדי עין יכולים לשים לב לשינוי שבין הציין הזה לשאר הצינונים לשיחות הרבי הקודם בהגדה. בעוד בכל מקום מביא הרבי את שמו של הרבי הקודם בראשונה ורק לאחר מכן מציין לתאריך השיחה (ובכלל, כמה פעמים מביא שיחה בלי לכתוב את שם הרבי הקודם), הרי שכאן הוא בדיוק להיפך:

"(שיחות חה"פ ה'תש"ג מכ"ק מו"ח אדמו"ר)".

נראה שרצה הרבי לסיים את ההגדה באזכורו של הרבי הקודם (שמעתי מהרה"ח ר' משה זקליקובסקי ז"ל).

עליהם. רק שבביקור הבא ב'קה"ת' תפגשו לפתע על השולחן עוד ספר פרי עטו של ר' שלום בער. הוא רוצה להספיק, עוד ועוד. והקהל לא שם לב לריבוי הברכה שניתכת על ראשו.

וכתיבתו של ר' שלום בער, אף היא 'פנימית' היא. קב ונקי. ללא הצטעצעות וללא קישוטים. הוא שם לו למטרה לקרב אלינו את דברי רבינו הזקן, עליהם הוא שוקד. מלאכתו מלאכה נקייה עד שהקורא לא חש במתנה הגדולה שנתן לו ר' שלום בער בבארו את שולחן ערוך רבינו למשל.

וכך גם בביאורו 'דברי שלום' על ההגדה. בכתיבה קצרה וקלה עשה מה שלא עשה אף אחד לפניו, כאשר במהירות ובמהירות הוא עובר קטע קטע בעקבי הגדת הרבי, ובהערות קצרות פותח עיניים להבנת כוונת הדברים.

תיתי לו לר' שלום בער, שזכה וזוכה להגיש לכולנו את מטעמי השולחן המפואר של רבינו הזקן, ואת מעמקי ההגדה המופלאה של הרבי. הוא עצמו כלל איננו יודע ככל הנראה את מעלתו. ממשיך הוא להלך בצידי דרכים ולהתמסר לכוונה. וכך מסיים הוא בעצמו את הקדמתו הקצרה והאופיינית לביאור ההגדה שלו:

"ויהי רצון, שזוכה לעסוק כל ימינו בתורת רבותינו הקדושים, לירד לעומק דבריהם, וישמיעונו נפלאות מתורתם, בגאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו".

בראיון הבא נוכל לשמוע – בקיצור האופייני – את מחשבותיו של ר' שלום בער בעצמו אודות ההגדה שזכה לבאר.

הביאור החדש

לפני כעשור הוציא לאור הרב שלום דובער לוי את 'ההגדה של פסח, עם לקוטי טעמים ומנהגים', מאת כ"ק אדמו"ר, ובה ניתוסף ביאור 'דברי שלום', להקל על המעיין את הבנת האמור בחיבור.

"הביאור שלנו הוא במבנה פירוש רש"י, והמבנה של 'שערי שלום' הוא במבנה של התוספות; כמעט כל הביאורים שאצלו, מצוינים אצלנו, ולצידם מבוארים דברי רבנו על דרך הפשט"

רבים הם ההערות והביאורים שנכתבו במשך השנים על קטעים מתוך 'לקוטי טעמים ומנהגים', בספרים ובקבצים שונים. בביאור החדש ביאר הרב לוי את הדברים באופן קל ומוגן.

הביאור שלכם הופיע לפני עשר שנים, כשבעים שנה לאחר הופעת ההגדה בפעם הראשונה בשנת תש"ז. מה נשתנה פתאום שבגללו נכתב הביאור? מה לא מובן בהגדה? האם טעו בהבנת הפשט או לא הצליחו לפענח את ראשי התיבות? והרי אפילו הוסיפו בהגדת קה"ת 'פיענוח' של כל מראי המקומות עם ציטוטים מלאים.

"הביאור של הרבי נכתב בקיצור גדול מאוד, ואפילו הציונים שבו הם בראשי תיבות, בלי לפרט את מקור הדברים בספר.

"לפני כארבעים שנה ערכו והוציאו לאור את ההגדה עם פירוט חלק מהמקורות. בביאור שלנו נתפרשו כל הציונים שב'לקוטי טעמים ומנהגים', ונתבאר תוכן הדברים בסגנון המובן לכל מעיין".

למי ולמה מיועד הביאור? לבני ישיבות שמחפשים עומק ועיון? לבעל הבית שיושב ליד שולחן הסדר? לחוקר שרוצה מראי מקומות לקובצי הערות?

"עיקר הביאור הזה הוא על דרך הפשט, לרוצים לעיין ב'לקוטי טעמים ומנהגים' של הרבי, בפשוטם של דברים, ואילו למחפשים ביאור עמוק ועיון, צוין כאן על כל פרט היכן דנו בביאור דברי רבנו אלה".

ההגדה הופיעה פעמים רבות מאוד במהדורות שונות. אולי הבולטות הן מהדורת קה"ת-הוועד להפצת שיחות, שצירפו לה אוצר גדול של שיחות ומכתבים מהרבי על פסח בכלל, ומהדורת 'היכל מנחם', שהיא מנוקדת ובסדר חדש, כולל פירוט הנהגות הרבי בליל הסדר ולקט מצומצם של ביאורי ההגדה, וייתכן שנשמטו מהדורות נוספות. מהו למעשה מקומו של הביאור שלכם ביחס

דברי שלום

בביאורו 'דברי שלום' על ההגדה של הרבי, בכתיבה קצרה וקלה, עשה הגה"ח הרב שלום בער לוי שליט"א, מה שלא עשה אף אחד לפניו, כאשר במהירות ובמהירות הוא עובר קטע קטע בעקבי הגדת הרבי, ובהערות קצרות פותח עיניים להבנת כוונת הדברים | בשיחה עם סופר 'כפר חב"ד', עומד הרב לוי על מהות הביאור וגם מזכה אותנו בטעימה אחת, לדוגמה, מהאוצר המופלא הטמון בהגדת הרבי

חאיר סגל

אונים וחסידים לא חסרו בממלכת חב"ד בכל מאתיים וחמישים שנותיה. מאז תלמידי אדמו"ר הזקן, המה הגיבורים אשר מעולם אנשי השם, ועד לתלמידי הרבי נשיאינו, לא חיסרה חלקת חב"ד מאומה, בקדושים, בחסידים, בגאונים, בבעלי מעשה ובמחברים. אלא שמתוך ש'פנימים' הם לא התפרסמו דיים. העולם נרעד לזכרם של חסידים ואנשי מעשה מקהילות קודש שונות, אך מרבית העולם לא מכיר דיו את הדברי נחמיה והתורת חסד, רד"ץ ורשב"ץ, רבי יהודא בער ורבי יצחק מתמיד. וכך היא המידה, שכן חסידים הם, ולא בקשו אלא למלא את כוונת ירידת הנשמה למטה, ולא הלכו ת"ק שנה כדי

לקנות להם שם. והדברים נכונים לא פחות בחסידי נשיא דורנו. הרבי העמיד תלמידי חכמים ומחברים, גאונים ובעלי עבודה מופלאים. אך אין הדבר ראוי לעסוק בו. אין זו מידת חסידות לדבר בשבחם של יהודים 'רגילים' שבסך הכל מנסים לבצע את השליחות. דוגמה בוהקת לתלמיד חכם ומחבר מופלא, שעושה את כל מעשיו בהתמסרות של שליחות ובאש קודש של 'למה ירדה הנשמה למטה', בלי פעמון ורימון וללא כפתור ופרח, הוא ה'ספרן' הגה"ח ר' שלום בער לוי. 'ספרן', כך הוא מצטייה. יושב לו בקיתונו שבקומה השלישית ב 770, כבר כמה עשרות שנים, ושוקד על הוצאת ספריו, היוצאים בקצב בלתי נתפס. הוא לא עוסק בהפצתם, ולא במכירתם. לא תקראו בשום מקום סקירה

"כל ההוצאות הן לקט ביאורים על ההגדה, לקט מנהגי חב"ד על ההגדה. כאן נעשה ניסיון לבאר את דברי הרבי ב'לקוטי טעמים ומנהגים', לרוצים להבין את דברי הרבי ואת מקורותיהם"

למהדורות האמורות? השאלה היא גם בנוגע למבנה הספר ולאופי הביאור, וגם בנוגע לנושא ההנהגות וההדרכות בפועל.

"כל ההוצאות האמורות הן לקט ביאורים על ההגדה, לקט מנהגי חב"ד על ההגדה. אומנם כאן נעשה ניסיון לבאר את דברי הרבי ב'לקוטי טעמים ומנהגים', לרוצים להבין את דברי הרבי ואת מקורותיהם. והיינו שפנים הספר הוא 'לקוטי טעמים ומנהגים' של הרבי, ובשולי הגיליון בא ביאור דבריו ומקורותיהם."

לבאר דרך הפשט

אילו פנים חדשות באו להגדה הוותיקה עם הביאור הזה? אילו דברים שלא ידענו עליהם עד עכשיו?

"בחלוקת הפסקאות לא שינינו כלום, אף שבמקומות מרובים נראה שהרבי חיבר נושאים רבים בקטע אחד, כדי לחסוך בנייר ובדפוס, ולא חילק בין הנושאים אלא בנקודה ומקף, שכפי הנראה, תוכנם הוא כעין קטע חדש.

"אומנם פתחנו ראשי תיבות של כל שמות הספרים, וכיוצא בזה, אבל לא שינינו כלום בפנים, ורק בשולי הגיליון בא ביאור הדברים."

במבוא מוזכר ספרו של הרב שלום שפלטר בתור ספר שנעזרת בו. מה טיבו של הספר הזה ומה תרומתו לביאור החדש?

"יש מאות מקומות בביאור של הרבי, הדורשים ביאור בהשקפה ראשונה. ב'שערי שלום' מנסה לבאר חלק מהם, לפעמים על דרך הפשט, ובדרך כלל על דרך הפלפול. אולי אפשר להגדיר כך את שני הביאורים האלה להגדה של הרבי: הביאור שלנו הוא במבנה פירוש רש"י, והמבנה של 'שערי שלום' הוא במבנה של התוספות; כמעט כל הביאורים שאצלו, מצויינים אצלנו, ולצידם מבוארים דברי רבנו על דרך הפשט.

"במשך עשרות השנים האחרונות נדפסו מאות הערות, בהערות וביאורים, בהערות התמימים ואנ"ש ובשאר הקבצים, כדי לבאר את דברי הרבי במקומות הדורשים ביאור. חלק גדול מהביאורים הם על דרך הפלפול. בביאור שלפנינו נעשה ניסיון לבאר כל הדברים על דרך הפשט, כפי האפשר, וצוין לשאר הביאורים שכבר נדפסו ברוב הקבצים והספרים."

ייחודה של ההגדה

אחרי העמל והיגיעה בביאור הזה, ואחרי שבועות במשך השנים עיין ולמד הרבה בהגדה של הרבי - אילו תובנות יש לו בנוגע לייחודה של הגדת הרבי? הרי יש אין ספור ספרים ופירושים על ההגדה.

"אחת התובנות שיש לציין היא על כך שמחמת הקיצור של הרבי בדבריו, ראינו שעשרות פעמים ציין להלכה בשו"ע, ולא למקורות הקדומים, ועשרות פעמים מציין למקורות הקדומים, ואינו מציין לשו"ע. על אחדות מהן דנו בביאורים הנ"ל - מה טעם לא הזכיר את השו"ע, שדן בפרטים אלה. כל אחד מנסה לבאר הדברים בדרכו. בביאור שלפנינו לא הגענו לכל אלו, אומנם בעשרות מקומות צוין אצלנו: 'וכן הוא בשו"ע' ס"י... ואם משהו מנסה לבאר הטעם שהרבי לא מזכיר את שו"ע בזה, מסתפק אני בציין להערה שלו."

וגם בחסידות חב"ד עצמה: הכול יודעים שאד"ח בשולחנו הפליא לעשות בהלכות פסח והרחיב גם דיני ליל הסדר, וגם בסידורו כתב את ההגדה, וכל הרביים אמרו וכתבו ריבוי מאמרי חסידות שהדיבור המתחיל שלהם הוא מההגדה, וכן על פסח בכלל.

"הביאורים בשו"ע ר' לסדר של פסח הם בסימן תעב-תפו. אומנם בהגדה שלו הכניס רק את הפרטים הנוגעים יותר למעשה.

"נוסף להדפסת ההגדה של הרבי עם ביאור 'דברי שלום', בכרך בפני עצמו, נדפסה ההגדה עם הביאור גם בתוך כרך 'שלחן ערוך הלכות פסח עם ביאור דברי שלום', אשר החצי הראשון של הכרך הוא שלחן ערוך רבנו הזקן סימן תעב-תפו, וחציו השני הוא ההגדה של הרבי. שניהם באים בו עם הביאור החדש שנדפס עתה.

"הכרך המורחב הזה מיועד לרוצים ללמוד את כל דיני הסדר, הן בשו"ע הן בהגדה שלו עם 'לקוטי טעמים ומנהגים' של הרבי."

נרצה לשמוע גם על 'חזונית' העבודה הרבה. האם היה קטע שהתקשה בו הרבה מה ביאורו? האם היה ספר נדיר שהיה קשה למצוא, וכיוצא בזה?

"ידוע ומפורסם בין לומדי ההגדה עם 'לקוטי טעמים ומנהגים', שפרטים רבים דורשים עיון רב. יש נושא אחד (תוכן ג' המצוות בשלוש המצוות), שנכתב עליו ביאור ארוך מאוד, של מאה עמודים לערך, בקובץ 'מגדל אור'. אומנם

"במנהג ריכוך החרוסת ביין, מופיעים בהגדת הרבי שני שינויים מהותיים מהמקורות המקובלים. מתוך שני הדיוקים הללו, עולה ביאור חדש ומרתק לכל עניין ריכוך החרוסת. א. השינוי הראשון: זכר לאיזה דם? בהגדה, תחת דיבור המתחיל 'החרוסת', כותב הרבי: 'ואחר כך מרכיין אותה במשקה אדום זכר לדם מכה הראשונה (ירושלמי פסחים פ"י סוף ה"ג)

כאן טמון חידוש: בירושלמי שם כתוב סתם "זכר לדם". וכן מובא בתוס' קטז, א ד"ה צריך: "ובירושלמי אמר אית דעבדי זכר לדם". ונתבאר בקרבן העדה שם: "שהיה שוקעין בטיט על הילדים הקטנים", וכעין האמור בשו"ע ר ס" תעב סכ"ו: "יין אדום ... שיש בו זכר לדם, שהיה פרעה שוחט את בני ישראל."

בירושלמי עצמו, וכן בתוספות ובשולחן ערוך הרב, נאמר רק שהיין הוא "זכר לדם" בסתם. המפרשים שם (כמו הקרבן העדה ובעקבותיו שולחן ערוך רבינו) מסבירים שהכוונה היא לדם הילדים היהודים שפרעה שחט והשקיע בטיט - כלומר, זכר לשיעבוד הנורא.

אולם הרבי בוחר להביא דווקא את פירוש ה'פני משה' על הירושלמי: זכר לדם מכה הראשונה. ב. השינוי השני: מתי מרכיין? דיבור המתחיל 'ויטבול בחרוסת', כותב הרבי: 'וקודם הטבילה מרכך החרוסת בין שבתוך כלי (שו"ע רבינו ס' תע"ג ס"ב ד)"

אבל בשו"ע ר שם ס"ד כתוב: אם חל פסח בשבת צריך לזוהר לרכך החרוסת במשקה מערב שבת. ואם שכח לרככו מערב שבת, ירככו בשבת על ידי שינוי - הרי שבשאר השנים אפשר לרכך אותו קודם הסדר.

במנהג ריכוך החרוסת ביין, מופיעים בהגדת

ואילו הרבי מורה בסתם לכל השנים, בשם שו"ע ר: אין מרכיין את החרוסת עד לרגע שלפני הטבילה ממש. שמכניסים קצת מהחרוסת לתחתית של כוס הקידוש, שיש בה קצת שיורי היין של כוס ראשון ושני ובזה מרכיין את החרוסת.

הביאור לשני השינויים הללו של הרבי, משלים זה את זה לכדי רעיון אחד עמוק:

הרבי מפרש, שהיין שמרכיין בו את החרוסת אינו זכר לשעבוד מצרים (זכר לדם, שהיה פרעה שוחט את בני ישראל), כי אם זכר לגאולה (זכר לדם מכה הראשונה). ולכן אין מרכיין את החרוסת ביין עד אחר סיום אמירת ההגדה ואחר ברכת אשר גאלנו, לפני טבול המרור בחרוסת. שהרי מה שמניחים את החרוסת על הקערה

במשך זמן אמירת ההגדה הוא כמבואר בשו"ע ר ס' תעג ס"כ: "ותקנו שיהיה לפניו חרוסת בשעת אמירת ההגדה, שהחרוסת הוא זכר לטיט שנשתעבדו בו אבותינו במצרים ... לכך צריך להיות על השולחן בשעה שמספר שעבוד מצרים". ובזה עדיין אין מרכיין אותו בין המרמז לגאולה, אלא דווקא אחר סיום אמירת ההגדה וברכת אשר גאלנו, דווקא אז הוא זמן זכר לגאולה, ודווקא אז מרכיין את החרוסת ב"זכר לדם מכה הראשונה".

רק לאחר ברכת "אשר גאלנו", רק לאחר שסיימנו לספר ביציאת מצרים וחתמנו בברכת הגאולה, מגיע הזמן להוסיף את היין. דווקא אז, כשאנו עוברים מהשיעבוד אל הגאולה, אנו מרכיין את הטיט (החרוסת) ביין המסמל את המכה הראשונה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים, הגאולה - ובכך הופכים את זכר השעבוד לזכר של גאולה."

"גדולי הגאונים בירושלים ז"ל, משעלה הספר על שולחנם לא גמרו עליו את ההלל, ופיהם מלאה תהילה על החיבור יוצא הדופן הזה"

אור חדש

שמונים שנה יימלאו בפסח זה ל"הגדה של הרבי", שגילתה לראשונה לעולם התורה והחסידות את אורו הגדול של הרבי ♦ **מה נשתנה** - מה הטעם שהרבי בחר מכל הסידור לחבר את ביאורו הראשון דווקא על ההגדה ♦ **ה'מופתי** של הרבי מללוב, **הייחידות** של הגר"מ הלברשטם, **וההגדרה** הייחודית של הגרש"י זיין על הגדת הרבי ♦ דברים שהשמיע לפני למעלה מעשור הגאון החסיד רבי **חנניה יוסף אייזנבך** ע"ה, מגדולי ראשי הישיבות של ליובאוויטש, ומחבר ספרי "מחנה יוסף" על הש"ס והרמב"ם, על היצירה הגדולה

ה

"הגדה" של הרבי שימשה במידה מסויימת, "כרטיס ביקור" של הרבי לעולם התורה. הרבי שעד בואו לארצות הברית בשנת תש"א, היה סגור ומופנם, וכמעט בלתי ידוע לעם הספר, החל בהוראת חותנו הקדוש כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ זי"ע להראות את חזונו התורנית לרבים. בתחילה נתגלה

במלוא הדרו ותפארתו לקהל החסידים, הן בהערות הגאוניות בנגלה ובנסתר שעטר בהן את ספריו של הרבי מוהרי"צ זי"ע, במכתבי תורה אישיים ששיגר לרבים משפיעים וחשובי החסידים, ובהתועדויות שהיה עורך במצוות חותנו הקדוש בשבת מברכים. אך אין ספק שעם הופעת ה"הגדה" נגה אור חדש על תופשי התורה ולומדיה. הספר החדש הפליא את כל רואיו בבחירה המדוקדקת מאד של הפירושים הלכות והמנהגים (היינו מה

כן להביא ומה לא להביא), למן ספרות הגאונים, רבותינו הראשונים ועד לגדולי האחרונים. גם בסדר המופלא של הדברים, דבר דבור על אופניו. בהברקות הגאוניות הפשטניות שהוסיף משלו, ובמיוחד בחידושים המפליגים המובלעים בתוך ובין השורות.

"ה"הגדה" של הרבי שימשה במידה מסויימת, "כרטיס ביקור" של הרבי לעולם התורה. הרבי שעד בואו לארצות הברית בשנת תש"א, היה סגור ומופנם, וכמעט בלתי ידוע לעם הספר, החל בהוראת חותנו הקדוש כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ זי"ע להראות את חזונו התורנית לרבים"

"בני ראש הישיבה הגאון רבי ישראל גרוסמן זצ"ל, היו מספרים מופת" על הרה"ק הרמ"מ מלעלוב זי"ע, שבתום עריכת הסדר בבני ברק, אמר לבנו של הגאון ז"ל - הוא הג"ר יצחק דוד שליט"א רבו של מגדל העמק - : "אביך לא סיים עדיין את הסדר, שכן שקוע הוא בהגדת הרבי מליובאוויטש"..

בירושלים התורתית רווחו בשעתו שמועות על גדולי הגאונים בירושלים ז"ל, שמשעלה הספר על שולחנם לא גמרו עליו את ההלל, ופיהם מלאה תהילה על החיבור יוצא הדופן הזה. אך כיון שאין בידי דברים מוסמכים ומדויקים בזה לא אפרט. עם זאת מעניין להביא את דברי הגאון האדיר רבי שלמה יוסף זיין זצ"ל, גדול מבקרי הספרות התורנית, שבבקיאותו הנדירה בכל מכמני התורה, בעינו החדה ובכושר ההבחנה הדקה שבדקה, השכיל להגדיר את שיטותיהם של ענקי הדורות האחרונים, הגאון הראגטשובי ז"ל, ה"אור שמח", הגר"ח מברסק ויתר גאוני ליטא שעיצבו דרכים להבנת סוגיות התלמוד.

הרב זיין תפס בעין ביקורת את היצירה הנפלאה הזו, ההגדה של הרבי, עם הופעתה, ולא הסתיר את התפעלותו ממנה. כך הוא כתב אז בין היתר:

"הגדה חב"דית מיוחדת במינה היא: "הגדה של פסח" עם לקוטי מנהגים וטעמים של הרמ"מ שניאורסון (עכשיו הרבי החב"די). החב"דיות שבה באה לידי ביטוי בנוסח ובמנהגים, אבל לא בפירושים דרושים ורעיונות. לא לכך נועדה הגדה זו ולא לכך נתכוון המחבר. אבל מבחינה של "מנהגים וטעמים", ועליהם יש להוסיף "דינים ומקורים" ובעיקר מקורים, הרי זו הגדה נפלאה שמעטים דוגמתה, ומתאימה לכל אדם מישראל, כחסידי כאשר איננו חסיד, אלמלא הייתי חושש לסלידתם של חסידים מהגדרת חול לעבודת קודש, הייתי אומר שזוהי עבודה מדעית ממדרגה ראשונה על כל פנים: פנינה בספרות ההגדית. בקיצור נמרץ ניתנים לפנינו לכל פיסקא ולכל משפט ולכל ניב של ההגדה, המקורות הראשונים ובפוסקים, יחד עם תמצית הדינים והמנהגים השייכים לאותו מקום ב"סדר", בצירוף פירושים מתאימים מלוקטים ממבחר המפרשים הראשונים והאחרונים. ואין בית המדרש בלא חידוש. בכמה מקומות מחדש המחבר אף פירושים וטעמים משלו, מהם בהלכה ומהם בקבלה ומהם בפשט".

בתור דוגמה מביא הרב זיין: "הרי פשט פשוט וישר, ולא עמדו עליו המפרשים. וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ, כמה שנאמר וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים". כמה מפרשים הקשו שאין מפסוק זה שום ראיה לפרישות. אבל "כוונת הדורש מובנת בפשיטות". הראיה אינה מתייחסת אלא לחיבת "וירא", ולא לדרשת "זו פרישות דרך ארץ", שאינה באה אלא במאמר המוסגר, וכאילו אמר: "וירא את ענינו, כמה שנאמר וירא אלקים את בני ישראל". והרי על דרך זה יש אחרי כן: "ואת לחצנו זה הדחק, כמה שנאמר וגם ראיתי את הלחץ" וכו', וכן: ובמורא גדול זה גילוי שכונה, כמה שנאמר או הנסה וכו' ובמוראים גדולים". אף שם אין הראיה על הפירוש של לחץ ושל מורא גדול, אלא על הענין (ואמנם המפרשים נדחקו גם שם)".

"סיפר לי הגאון ר' משה הלברשטם זצ"ל חבר בד"צ העדה החרדית ובעל שו"ת דברי משה", כי כשהיה ב"יחידות" אמר לו הרבני, כי לחבר את השו"ע לקח לו לרבינו הזקן שנתיים ומחצה, ואילו את הסידור עשה במשך י"ד שנה!"

תורתך שעשועי

בני ראש הישיבה הגאון רבי ישראל גרוסמן זצ"ל, היו מספרים "מופת" על הר"ק הרמ"מ מלעלו בז"ע, שבתום עריכת הסדר בבני ברק, אמר לבנו של הגאון ז"ל - הוא הג"ר יצחק דוד שליט"א רבו של מגדל העמק - : "אביך לא סיים עדיין את הסדר, שכן שקוע הוא בהגדת הרבי מליובאוויטש". ואכן נתרבר אחר כך, שבערב אותו חג הפסח קיבל הגר"י זצ"ל את ההגדה של פסח כשי מאחד התלמידים, ובהיותו עילוי עצום כידוע, לא היה יכול להיפרד מן ה"הגדה" והיה מרותק ושקוע בה עד שגמר את הסדר באיחור רב.

זכורני גם שבאחד מכנסי הנוער בירושלים הופיע ראש הישיבה זצ"ל, והסביר את הנאמר בהגדה "צא ולמד", שכדי להצליח בלימוד צריך התלמיד "לצאת מעצמו". לא לפני שציין שהרבי בהגדה שלו מביא כמה מקומות בש"ס שמופיע בו הלשון "צא ולמד".

הייתי בוחר גם לצטט את מה שכותב הגאון רבי עזרא בנימין שוחט שליט"א, ראש ישיבת "אור אלחנן" בלוס אנג'לס, על ה"הגדה עם לקוטי מנהגים וטעמים מכ"ק אדמו"ר זי"ע": "ידוע לכל ההוגים בתורת רבינו, שעם כל המרחב והעומק, בולט מאד גודל הדיקוּ. ואם בכל כתבי רבינו הוא כן, הרי בהגדה רואים במוחש, איך שגילה טפח וכיסה טפחיים, וכדי להבין דבריו הקדושים צריכים להתעמק בכל תיבה ואות, ובכל מראה מקום ואפילו בהנקודות". אך לא פחות מהרושם שעורר ההגדה בקרב גדולי

מיוזג טעמים

אחת מדרכיו בקודש של הרבי בהגדה, היא הרכבת טעמים, באופן שמתיישבים בזה תמיהות. לצערי אי אפשר להאריך. רק ב"נקודות" לדוגמא:

בעמוד ב': ברוך כו' על ביעור חמץ (פסחים ז,ב). ואף על פי שבשעה זו אינו מבערו עדיין, מכל מקום כיון שאין הבדיקה תכלית המצוה, ולאחר הבדיקה מיד הוא מבטל ומפקיר כל החמץ שנשאר ולא מצאו, הרי ביטול זה נקרא ביעור, וגם ביעור שביום י"ד נפטר בברכה זו (טור וב"י שו"ע אדמו"ר הזקן סי' תל"ב).

המעייין בשו"ע רבינו יראה ששני דברים נאמרו כאן ובשני סעיפים נפרדים. אחד איך הוא מברך על "ביעור" והרי איננו מבערו עדיין (סעיף א'), והשני: למה אין מברכים על בדיקת חמץ שהוא מתחיל בה מיד, לפי שאין הבדיקה תכלית המצוה" (סעיף ב') והרבי כלל בסעיף א' גם את הנאמר בסעיף ב' "שאינן הבדיקה תכלית המצוה", ובה יישב כמה תמיהות, ואין כאן מקום.

בעמוד י': "בפסח שותה הכוס". כולו (ב"ח סי' תע"ב) ובבת אחת (מ"א שם), מנהג בית הרב כו". הרכיב גם את דעת הב"ח שאפילו יש בכוס כמה רביעיות אברהם הסובר שדי בשתיית רביעית, אבל צריך להיות בבת אחת. כי הרבי מדייק בלשון רבינו "שותה הכוס" שתיבת הכוס מיותרת, אלא רצה לומר: א. שהוא דין בכוס (וכמוש"כ אדה"ז לנהוג לכתחילה).

ב. ששותה את הכוס היינו בבת אחת. בעמוד י"ט: מונחים לפניך, ר"ל בשעה שאכילת מצה ומרור היא מצוה, שעל זה אומר הכתוב בעבור זה, שאקיים מצותי אלו, עשה ה' לי ולא כשהניחם מבעוד יום (ע"פ תרומת הדשן סי' קל"ז וראה שו"ע רבינו סי' תע"ג א'). הרבי הכליל בתוך הפיסקא את דברי רש"י בחומש "בעבור זה, שאקיים מצותי אלו", ולכאורה דרשה נפרדת היא, ואינה נזכרת לא בתרומת הדשן ולא בשו"ע רבינו, אך דרשה זו נותנת טעם שצ"ל אכילת מצה ומרור של מצוה, שאז אפשר לומר עליהם "שאקיים מצוות אלו".

"אחד הדברים המייחדים את ה"הגדה" של הרבי הוא הדיוק בכל אות ומלה של רבינו הזקן בסידורו. שהוא יסוד דברי הרבי בכל ההגדה - וממילא גם חובת הדיוק והדקדוק בלשונות הרבי"

התורה, היתה ההפתעה והרושם העצום שעשתה ההגדה על קהל החסידים!

קודם כל הרבי נתן לנו כאן, את ראשית תורתו. ואצל חסידים יסוד ההתקשרות הוא בלימוד תורתו של הרבי. כך שמיד בתחילת נשיאותו, כבר עסקו חסידים בתורת הרבי [ללוח אור זרוע "היום יום" שכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע התבטא עליו "מזון רוחני יום יומי" שהופיע לפני זה בשנת תש"ג דרושה התייחסות מיוחדת]. על הפסוק "ונפשו קשורה בנפשו" כותב בעל הטורים: "קשורה בגימטריא תורה".

לימוד התורה של הרבי אינו ענין של "הידור" בלבד אצל החסיד. כל מהותו של החסיד והמקושה, תלויה במידת לימודו ועיסוקו בתורת הרבי.

יש מדרש מופלא בפרשת יתרו: "וכשראה (בלעם) את יתרו שעשה תשובה, מה אמר? וירא את הקיני! משל לצייד שהיה צד ציפרים, צד את הראשונה, בא לצוד את השניה, הלכה וישבה לה על איקונין של מלך. עמד לו הצייד תהא בה, אמר לה: אם אזרוק עליך אבן אני מתחייב בנפשי, ואם אתן את הקנה מתיירא אני שלא יגע באיקונין של מלך. אני יודע מה אומר לך: למקום יפה ברחת!"

אין עצה להתגונן מפני הצייד אלא בהיצמדות לאיקונין של מלך, זו היא תורת הרבי. ההגדה, בנוסף לענייני ההלכה שבה, יש בה הוראות הדרכות והנהגות בדרכי החסידות. ב"יהי רצון" לאחר אמירת הנשיא, מבקשים: "להבין ולהשכיל בתורתך וביראתך". מה שייך

לימוד ביראה? אבל כבר אמר דוד בתהלים: "לכו בנים שמעו לי, יראת ה' אלמדכם"! ההתבוננות בהנהגות והדרכות הקודש של הרבי, אין לך תורה גדולה מזו.

לשונו הזהב של רבינו הזקן ושל הרבי

אחד הדברים המייחדים את ה"הגדה" של הרבי הוא הדיוק בכל אות ומלה של רבינו הזקן בסידורו. שהוא יסוד דברי הרבי בכל ההגדה - וממילא גם חובת הדיוק והדקדוק בלשונות הרבי. הרבי מאז תחילת נשיאותו השריש לנו את חובת הדיוק בכל מלה ומלה של רבינו בשולחנו

"קודם כל הרבי נתן לנו כאן, את ראשית תורתו. ואצל בלימוד תורתו של הרבי, כך שמיד בתחילת נשיאותו, כבר עסקו חסידים בתורת הרבי"

הזהב, כאשר הוא עצמו בשיחות קדשו נתן דוגמאות למאות בענין זה. יחידים בכל דור היו מודעים לענין זה.

יש ששאלו מה הטעם שהרבי בחר מכל הסידור את ההגדה? מדוע הרבי בחר לכתוב את חיבורו דווקא על פסקאות הסידור שבהגדה של פסח? כמדומה שהרבי עצמו מסביר את זה בקטע הראשון לביאוריו. לכאורה הקטע הראשון של הרבי אינו מוסב כלל על לשון הסידור. הכותרת שלו היא "הלכות פסח", ובו כותב הרבי: "הלכות פסח היו הראשונות שנדפסו משו"ע רבינו הזקן (ע"י בניו, שקלאו תקע"ג), והן גם הראשונות (ביחד עם הל' ציצית) שנכתבו ונגמרו על ידי רבינו הזקן עוד "בהיותו יושב בשבת תחכמוני" במעזריטש (הקדמת אדמו"ר האמצעי להשו"ע. הקדמת הרבנים בני המחבר ז"ל כו".

יתר על כן, הלכות פסח של אדמו"ר הזקן, מלבד שהוא אוצר בלום, ביחס לשאר הפוסקים, ראו בו גדולי ישראל קדושה וסגולה מיוחדת. בביקורו בישיבתו בבני ברק של הגאון ר' אלחנן הלפרין זצ"ל סיפר בשם זקנו גאון הגאונים מהר"ש ענגל זצ"ל, שבעל הוראה שלומד לפני הפסח את שו"ע רבינו, מובטח לו שלא יזקק לשאלה חמורה בהלכות אלו.

ואם בשו"ע רבינו כן, על אחת כמה וכמה שכן הוא לגבי הסידור, סיפר לי הגאון ר' משה הלברשטם זצ"ל חבר בד"צ העדה החרדית ובעל שו"ת "דברי משה", כי כשהיה ב"יחידות" אמר לו הרבי, כי לחבר את השו"ע לקח לו לרבינו הזקן שנתיים ומחצה, ואילו את הסידור עשה במשך י"ד שנה!

תעלומת הפסוק שנעלם

על 'שער הענווה' ו'ציור ההיכל' בהגדה של הרבי ועל הסיבה שהרבי בחר לעשות חיבור מיוחד דווקא על ההגדה של פסח | הרה"ח ר' מיכאל אהרן זליגסון משוחח עם העורך הראשי של 'כפר חב"ד' על חיבורו הראשון של הרבי | השיעור ב'התקשרות' שניתן ללמוד מתוך משפט אחד שכתב הרבי בחלק המנהגים שבהגדה, והפתרון היצירתי לתעמולת הפסוק שנעלם מההגדות במשך למעלה מאלף שנים | חכם מה הוא אומר

אהרן דב הלפרין

”אותה ענוותנות שהניעה את אדמו"ר הזקן לכנות את ספרו בשם "לקוטי אמרים", כאילו אין כאן אלא מלאכת ליקוט בעלמא - היא שהניעה את

ראשית", אומר הרב זליגסון, "כדאי לשים לב לשם של החיבור 'הגדה של פסח עם לקוטי מנהגים וטעמים'." יפה נאמר על כך בספר 'ימי מלך': "אותה ענוותנות שהניעה את אדמו"ר הזקן לכנות את ספרו בשם "לקוטי אמרים", כאילו אין כאן אלא מלאכת ליקוט בעלמא - היא שהניעה את

למה הכוונה 'ציור ההיכל'?

"במסגרת פרסומי מערכת "אוצר החסידים" נקבעו "היכלות" המתחילים מהבעל שם טוב, המגיד ממעזריטש, כאשר אדמו"ר הזקן בעל התניא ושו"ע הוא ההיכל השלישי וכך הלאה. לכל היכל נקבעה ע"י כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ מסגרת בעלת ציור שער מיוחד. וכאשר נשאל כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ ע"י חתנו הרבי באיזה שער תודפס ההגדה, השיב כדברים הבאים:

"דער טאטע (כ"ק אדמו"ר מהורש"ב) איז (געווען) א "פנימי", (אבא הוא פנימי) ואתה הנך "פנימי", מן הראוי שההגדה תודפס ב"שער" כזה כשל אבא".

רגילים לשמוע כי כשהופיעה הגדת הרבי לראשונה, היא הפתיעה את כולם - במה בעיקר התבטאה ההפתעה?

"ההגדה הזו שהיא קטנה בכמות הפתיעה משתי בחינות: א) השפע העצום של מקורות מדברי חז"ל ומספרי ראשונים ואחרונים. קשה להבין כיצד נקלט שפע עצום כזה של בקיאות בחוברת דקה וצנומה של 47 עמודים, שרובם הם גוף ההגדה ומיעוטם דברי המלקט והעורך. ב) העובדה שהמחבר, חתנו של אדמו"ר, מתגלה כגאון עצום, המפליא בבקיאותו העצומה, בשכלו הישר ובכושר הביטוי והניתוח של מקורות, של נוסחאות, של מוקדם ומאוחר, של פשוטו של מקרא. והכל בלשון קצרה, תמציתית ומדויקת למופת".

"מען דארף א קוק טאן אין סידור..."

האם ידועה הסיבה שהרבי בחר לעשות חיבור מיוחד דווקא על ההגדה של פסח? "ניתן להעלות השערה, על פי דברי כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ בשיחת חג הפסח תד"ש: "הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק (=מהורש"ב) אמר שבאלו הלילות - של חג הפסח - לפני שעושים איזה דבר מעניני הסדר, "דארף מען א קוק טאן אין סידור" (=צריך להביט בסידור)".

אם כן אפשר לומר שבעצם הרבי "הביט" עברנו בסידור...וזיכה את כל ישראל במסכת מושלמת של פרטים ופרטי פרטים מחז"ל וכל ספרות הראשונים והאחרונים, עם ספרי הקבלה והחסידות, ובעיקר בהוראות מפורטות איך לנהוג באופן שתהא משנה ברורה וסדורה ושלחן ערוך לכל מי שמיסב בליל הסדר.

"הרבי עצמו היה משתמש הרבה בליל הסדר בהגדה שלו. למשל, הרב ישראל שמוטקין סיפר, שב'סדר' היה הרבי מסדר את הקערה בעמידה, והיה אומר את כל ההוראות מתוך ההגדה לפני שעשה כל חלק. כאשר אמר את המילים הראשונות מהוראת אדמו"ר הזקן "יסדר על שולחנו" בעת סידור הקערה, היה מחזיק את המצות. בעת אמירת ישראל, שהיא המצה התחוננה, היה מחזיק את המצה התחוננה ומשחרר. לאחר מכן היה ממשיך עם לוי, המצה שמעליה, ואז היה משחרר את האמצעית, ולבסוף מסיים עם המצה העליונה

"אותה ענוותנות שהניעה את אדמו"ר הזקן לכנות את ספרו בשם "לקוטי אמרים", כאילו אין כאן אלא מלאכת ליקוט בעלמא - היא שהניעה את הרבי, ממלא מקומו בדור השביעי, לכנות את חיבורו הראשון בשם "לקוטי מנהגים וטעמים"

שהיא כהן. "גם הרב יוסף יצחק אופן סיפר כי כאשר הגיע הזמן לורחץ, הרבי היה קורא מההגדה גם את ההוראות של כרפס, משום שאין לעשות הפסק (לדבר) לאחר הנטילה. וכן היה גם בסימנים של מצה, מרור וכורך - שלפני נטילת ידיו היה הרבי מקריא מההגדה את כל ההוראות עד כורך. "ההגדה של הרבי הייתה מודפסת אז בפורמט שונה. בהגדות אלו, הטקסט היה מודפס על פני עמוד שלם, ובעמוד הבא או שניים היו המנהגים והביאורים. במהלך הסדר היו רואים את הרבי אומר עמוד שלם במהירות, ולאחר מכן, בזמן

ההוכחה הגדולה ביותר שהפסוק השני מעולם לא נכלל?

כדי לענות על שאלה זו, הרבי מסייע לנו להבין כיצד הועברה ההגדה מדור לדור. בתחילה, ההגדה נכתבה והועתקה ביד. כאשר מעתיקים דברים ביד, לעיתים משתדלים לשמור על קיצור ככל האפשר. כדי לקצר קטע זה, המעתיק של הטקסט העתיק את המילים הראשונות והאחרונות של שני הפסוקים הללו.

"ויעבדו מצרים את בני ישראל... (בפרך וימרו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם).. בפרך".

במילים אחרות: הם אכן הביאו את שני הפסוקים, אך בקיצור. ההתחלה היא ציטוט מהפסוק הראשון, והסיום, "בפרך" היא המילה האחרונה של הפסוק השני.

ואולם, מכיוון שגם הפסוק הראשון מסתיים במילה "בפרך", כמה מהסופרים המוקדמים טעו וסברו שאין כאן קיצור של שני הפסוק אלא רק ציטוט מלא של הפסוק הראשון "ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך".

טעות זו הועתקה לאחר מכן לאורך כל המהדורות המאוחרות של ההגדה, ועברו למעלה מאלף שנה עד שאדמו"ר הזקן החזיר את הפסוק למקומו הראוי.

"ולבסוף, בסיועו, ניתן לומר את הדברים הבאים: "אנשים ניסו להגדיר או לאפיין את הגדת הרבי, אך באמת זהו דבר שאי אפשר. כפי שאחד מראשי הישיבות אמר על ההגדה: נסו להגדיר את התלמוד הבבלי - אי אפשר.

"הדרך היחידה לטעום מן הגמרא היא על ידי לימודה בעומק. אין אפשרות להגדיר את תורת הרבי; ניתן רק להכיר אותה על ידי חוויה ולימוד". לסיים הראיון מבקש הרב זליגסון לציין את הספר 'ימי מלך' ואת הירחון 'חסידישער דערהער', ששימשו לו מקור לכמה מהדברים.

הרבי עומד על העובדה התמוהה הזאת: כיצד ייתכן שבמשך למעלה מאלף שנה הפסוק השני נעלם מכל שאר ההגדות שהיו בשימוש בכל רחבי העולם היהודי? הרי הפסוק הוא כל כך יסודי לתיאור גלות מצרים, עד שאי אפשר לומר שמחברי ההגדה לא כללו אותו. אם באים לתאר את העבודה המפרכת שהוכרחו היהודים לסבול במצרים, כיצד ניתן להשמיט את הפסוק עצמו שמתאר זאת בפרטיות?

מצד שני - העובדה שאיננו מוצאים אף הגדה אחת בהיסטוריה הכוללת פסוק זה, האם אין זו

"הרבי הקודם אמר בשם אביו: 'לפני שעושים איזה דבר מעניני הסדר, 'דארף מען א קוק טאן אין סידור'. אפשר לומר שבפעם הרבי 'הביט' עבורנו בסידור... וזיכה את כל ישראל במסכת מושלמת של פרטים ופרטי פרטים"

"הרבי עצמו היה משתמש הרבה בלי' הסדר בהגדה שלו. לדוגמה: כשהרבי מסדר את הקערה בעמידה, והיה אומר את כל ההוראות מתוך ההגדה לפני שעשה כל חלק"

הסדר, הרי שמבחינתו של רבינו נשיאנו, הנשיא השביעי, כבר לא ניתן לכתוב ולהדפיס לרבים ולדורות "מנהגנו שכל אחד מוזג לעצמו", אלא כותב בהסתייגות ובזהירות "ואין מדקדקין שימוזג אחר... אף שהרבי עצמו - כנ"ל - נהג והקפיד שאיש לא ימוזג לכוסו אלא מזוג בעצמו כל אחד ואחד מארבע הכוסות (כולל גם בהוספת והשלמת היין בכוס השני לאחר שפיכתו בעשרת המכות וב"דצ"ך. עד"ש. באח"ב" שמילא בעצמו שוב בג' מזיגות, כמו בשאר מזיגת הכוסות ואכ"מ).

"הרי לנו שמץ מנהו של שיעור מאלף - 'התקשרות' לרבי מהי..."

סיפורם של שני הפסוקים

והדוגמה השנייה?

"בהגדה יש ציטוט מחומש שמות, פרשת שמות פרק א', המדבר על השעבוד בארץ מצרים. ולמעשה, הוא מופיע בשני פסוקים.

הפסוק הראשון: "ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך".

הפסוק השני: "וימרו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה, את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך".

הרבי מציין כי בהגדה של אדמו"ר הזקן, שני הפסוקים הללו מובאים בשלמותם, ואולם כמעט בכל הנוסחאות האחרות שבדק, מופיע רק הפסוק הראשון, ולא מצא אף אחד שמביא גם את הפסוק השני.

בשולחנו ס' תע"ג ס"א) הרי שהיה צריך להיות בסגנון: "ומנהגנו שלא ימוזג הכוס בעצמו, אלא ע"י אחר" (וכיו"ב), ואם מנהגנו בפועל אכן דווקא למזוג לבד הרי היה צריך לכתוב: "ומדקדקין שמוזג הכוס כל אחד בעצמו" או "מנהגנו שאין מוזגין ע"י אחר" וכיו"ב, וכמו בשאר המקומות בהגדה שכתוב ישר ובפשוט "ואנו נוהגין.. או "אין אנו נוהגין.. וכו'. מה ההסבר ללשון הנדיר: "ואין מדקדקין שימוזג אחר"?

"זכינו והרבי בכבודו ובעצמו גילה סודו לעבדיו וביאר את דיוק הלשון שכתב בהגדה "ואין מדקדקין": הדבר היה לפני ארבעים וחמש שנה - ביום א' דחה"פ תשכ"ח בדירתו של הרבי הריי"צ נ"ע. שם - בעיצומה של סעודת החג - נשאל הרבי ע"י גיסו הרש"ג ז"ל שאלה זו (מתוך "המלך במסיבו"): "לגבי קידוש בליל פסח כתוב ב"לקוטי טעמים ומנהגים" - "ואין מדקדקין שימוזג אחר", הרי אם רוצים למזוג לכ"ק אדמו"ר שליט"א - אינו מניח לעשות כן, מה הפירוש, איפוא ב"ואין מדקדקין"!!

ענה לו הרבי (התוכן בלבד): "פעם אחת מזוג אצל כ"ק מ"ח אדמו"ר... אני מצד הטעמים שלי איני מאפשר (שימוזגו אחרים - הכותב). אולם כיון שאצל מ"ח אדמו"ר מזוג פעם אחת, לכן כתבתי "אין מדקדקין"!!

ויפה כתב על זה הרב טייכמן: **"הגע בעצמך!** פעם אחת בלבד ועל שולחן המלך - על שולחנו של הנשיא הששי לבית חב"ד ליובאוויטש אירע ומזוג לו הכוס בליל

שהמקריא היה מגיע לסוף העמוד, היה מעיין בביאורים שכתב בעמוד הבא, וכן היה מביט גם בסידור האריז"ל שהרבי היה מחזיק בסדר. כאשר היה הרבי חוזר להביט בהגדה, הרב יענקל כ"ץ, המקריא, כבר היה באמצע העמוד הבא, ואז שוב היה הרבי קורא את כל העמוד ולאחר מכן חוזר אל המנהגים.

שיעור ב'התקשרות'

אם היית צריך לבחור 'פנינה' אחת מיוחדת מתוך הגדת הרבי - במה היית בוחר?

"קשה כמובן לבחור מתוך השפע העצום. אבל אתן שתי דוגמאות המלמדות על הכלל: "על הדוגמה הראשונה כתב לפני שנים ב'כפר חב"ד' השליח הרב מנחם מענדל טייכמן בהרחבה יפה. ואביא את תמצית הדברים:

"בפיסקא 'קדש' בהגדה כותב הרבי: **"מנהג בית הרב: מוזגין הכוס, ואין מדקדקין שימוזג אחר"**. אחר כך ממשיך ומפרט הרבי את סדר לקיחת והעמדת הכוס בפסח ובכל השנה כולה. לפועל, הרבי בעצמו הקפיד מאד ודקדק - מטעמים הכמוסים עימו - שאיש לא ימוזג לכוסו אלא מזוג בעצמו כל אחד מהד' כוסות.

"ולכאורה זה דבר פלא: מה הטעם לשינוי הזה בנוסח רבינו למנהגי ליל הסדר?! לכאורה הנוסח הזה "ואין מדקדקין שימוזג אחר", הוא "מוזר" ולא שגרת. ממה נפשך: אם מנהגנו ש"לא ימוזג בעל הבית בעצמו אלא אחר ימוזג לו. דרך חירות ושררות" (כלשונו הזהב של אדמו"ר הזקן

פנינים מהגדת הרבי

מה ההסבר לנאמר בהגדה שלולא יציאת מצרים היינו משועבדים עד היום לפרעה במצרים? מדוע בסיפור ה'מסובין בבני ברק' הוקדם רבי עקיבא לרבי טרפון? איזה בושית יש לפת כשמגביהין הכוס ל'והיא שעמדה'?
מדוע אומרים פסוקי "שפוך חמתך" בכוס רביעית דוקא? | פנינים מתוך קונטרס "והגדת" - בעריכת אור החסידות

משועבדים היינו לפרעה במצרים - האומנם?

נאמר בהגדה בפיסקא "עבדים היינו" - "ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים".

וברור הדבר שאין הכוונה לפרעה שהי' בימי משה, אלא שכל מלכי מצרים נקראו בשם הכללי - "פרעה" (וכלשון רש"י בתהילים לד, א: "כל מלכי מצרים פרעה").

והקשה באבודרהם שעדיין צריך ביאור, שהרי בימי המשנה וסידור ההגדה כבר בטל מנהג זה לקרוא למלכי מצרים פרעה, ואיך אומרים שעדיין היינו משועבדים לפרעה, ולפיכך בגרסת

האבודרהם בהגדה מושמטת תיבת "פרעה", ואומרים רק "משועבדים היינו במצרים". אך גם לגירסא זו שמשמטים תיבת "פרעה" עדיין יש להקשות קושיא זו על האמירה "משועבדים היינו במצרים", שהרי היו תקופות שבטלה לגמרי מלכות מצרים, וא"כ תמוה היאך היו אומרים באותן תקופות "משועבדים היינו במצרים"?

ויש לומר, שזה גופא נכלל באמירת "אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים". כלומר - שמה שבטל המנהג לכנות את שושלת מלכי מצרים בשם "פרעה" הוא מסובב מיציאת מצרים, שבצאת ישראל ממצרים ירדה מגדולתה, וכדאיתא בילקוט שמעוני (רמז רל) "כשיצאו

ישראל ממצרים בטלה מלכותן של מצרים. . . שהי' פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו. . . בשביל כבודן של ישראל". ומאז שיצאו ממנה ישראל החלו בה תהפוכות, עליות וירידות, עד שבתקופות מסוימות גם בטלה ממנה מלכות. ועפ"ז יובן שזהו גופא השבח שאנו אומרים, ש"אילו לא הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים" - עדיין הייתה ממשלת מצרים בתוקפה, עם כל נימוסי המלוכה, כולל המנהג לקרוא למלך בשם פרעה, ולפיכך מתאים לומר - "הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים".

מעשה ברבי

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים מדוע הוקדם רבי עקיבא לרבי טרפון?

כתבו בתוס' (כתובות קה, א ד"ה דחשיב לי) שלכאור' הי' צריך להקדים רבי עקיבא לרבי אלעזר בן עזרי, שהרי רע"ק הי' חשוב הימנו, "שהוא הי' ראש לחכמים", וביארו שזהו לפי שרבי אלעזר בן עזרי הי' מיוחס וגם לפי שהי' נשיא. ובמ"א (ע"ז מה, א תוד"ה אמר ר"ע) הקשו מאי טעמא הוקדם רבי עקיבא לרבי טרפון, והלא הי' רע"ק תלמידו של רבי טרפון.

ויש לבאר ע"פ מה דאיתא בגמ' (סנהדרין לב, ב) "הלך אחר חכמים לישיבה. . . הלך אחר רבי עקיבא לבני ברק", כלומר, שרבי עקיבא הי' המרא דאתרא בבני ברק. ועפ"ז יש לבאר מה שהוקדם ר"ע לרבי טרפון, כי מפני היותו מרא דאתרא הוקדם אליו.

אמנם, עדיין צ"ע, שהרי רבי אליעזר ורבי יהושע היו רבותיו של רבי עקיבא, והוקדמו אל ר"ע גם שהי' המרא דאתרא, וא"כ מה נשתנה ר"ט מר"א ור"י שדוקא הם הוקדמו אל ר"ע והוא נמנה לאחריו? ויש לומר:

המקור לזה שר"ט הי' רבו של רע"ק (שמזה הקשו התוס' על מה שהוקדם רע"ק לר"ט) הוא מ"ש בגמ' (כתובות פד, ב) דנחלקו אי הלכה כרע"ק או כר"ט, ואמרו שם בגמ' כמה אופנים לבאר במה המחלוקת: א. נחלקו אם הלכה כר"ע גם כשחולק על רבו או אין הלכה כר"ע כשחולק על רבו. ב. לכולי עלמא אין הלכה כרע"ק כשחולק על רבו אלא המחלוקת היא אי ר"ט רבו של ר"ע הי' או חבירו. ג. לכולי עלמא ר"ט הי' חבירו של רע"ק, ונחלקו בענין אחר.

ולכאורה קשה להבין איך שייך שיהיו בדבר זה חילוקי אופנים מן הקצה אל הקצה, אם לכו"ע (לאפשרות הראשונה) הי' ר"ט רבו של ר"ע, או שנחלקו באם הי' רבו או חבירו, עד שישנה אפשרות שלכו"ע הי' חבירו!

ונראה לומר, שתחילה הי' רבי טרפון רבו של רבי עקיבא, ואחר כך נעשה חברו. וזהו פירוש מה שיש כמה אפשרויות לפרש הדבר, כי הדבר

תלוי אם נחלקו בזמן שהי' רע"ק תלמידו, או כשנעשה חברו. ועפ"ז יש לבאר מה נשתנה ר"ט מר"א ור"י, כי אף שאין כח מרא דאתרא יפה להקדימו אף לרבותיו, מ"מ שאני רבי טרפון, שבאותה עת כבר נעשה חברו של רבי עקיבא, ולכן הוקדם רבי עקיבא שהי' מרא דאתרא לרבי טרפון [וראה בענין זה בסדר הדורות מערכת ר"ט, דשם נסמנו מקורות דשקו"ט אי ר"ט הי' רבו של ר"ע].

[ומה שהוקדמו ר"א ור"י לראב"ע אף שראב"ע הי' הנשיא - ראה פירוש מאיר עין על הגש"פ שמפרש ע"פ מה שאמרו רז"ל (ברכות מו, ב ותוספתא שם) שסדר הסיבה הוא שגדול באמצע, שני לו למעלה הימנו, שלישי לו למטה הימנו. ועפ"ז מובן שהנשיא - ראב"ע - היסב באמצע, ר"א ור"י, רבותיו של רע"ק - למעלה מהנשיא, ורע"ק ור"ט - למטה הימנו. והוזכרו כאן כסדר שהיו מסובים].

איזה בושית יש לפת כשמגביהין הכוס ל'והיא שעמדה'?

הטעם שמכסים את הפת בשעה שמגביהים את הכוס ב'והיא שעמדה', נתבאר בשולחן ערוך אדמו"ר הזקן (סי' תעג סמ"ד) על יסוד מה שכתב האגור (סי' תשצח הובא בב"י סי' תעג) בטעם כיסוי הפת בעת ברכת "אשר גאלנו", שהוא כדי שהפת לא יראה את בושיתו.

והנה, בביאור ענין בושית הפת כתב הטור (סי' רע"א בנוגע לכיסוי הפת בעת הקידוש על היין בכל שבת וחג): "פירוש, שהוא מוקדם בפסוק והי' ראוי להקדימו בברכה, ומקדימין בברכת היין", והיינו שענין "בושית" הפת הוא זה שמכיון שהי' ראוי להקדים את ברכת הפת לברכת היין, לכן מכסים את הפת שלא יראה שלא מקדימים את ברכתו. ולפי זה אין טעם לכסות את הפת כשמגביהים את הכוס בעת אמירת "והיא שעמדה", שהרי איזה בושית יש לפת כאשר מגביהים את היין לאמירה זו, והרי אין לאמירה זו שייכות לדיני קדימה בברכות! ויש לבאר ע"פ דרשת חז"ל (פסחים קטו, א) על הפסוק "לחם עוני" - "לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה", ונמצא, דאמירת ההגדה צריכה להיות דוקא על המצות ולא על היין, ומטעם זה מחזירין את הקערה ומגלים את המצות לאחר אמירת "מה נשתנה", כדי שאמירת ההגדה תהא על "לחם עוני" (טור סי' תעג, וראה ב"י שם שלאחר שכתב טעם כיסוי הפת בעת הגבתה הכוס לאמירת לפיכך כתב "וכתבו עוד שעד אותה שעה תהא המצה מגולה קצת, כדאמרינן לחם שעונין עליו דברים הרבה").

ועפ"ז מובן שגם כאן יש "בושית" לפת, שהרי אמירת ההגדה צ"ל על המצה דווקא ולא על היין, ולכן גם בשעה שמגביהים את הכוס כאומרים עלי' חלקים מההגדה, הוי בושית לפת, ולכן יש לכסותה.

על הפסוק "ארמי אובד אבי וירד מצרימה וגו'", דורש בהגדה: "וירד מצרימה - אנוס על פי הדיבור".

וצריך ביאור בלימוד זה, שהרי משמעות תיבת "וירד" היא שירד מרצונו, שכן לא נאמר כאן לשון של אנוס כמו "ויעקב הורד מצרימה" וכיו"ב, כ"א הלשון "וירד" שמשמעותה היא שלא ה' אנוס אלא ירד ברצונו הטוב, כפי שאכן ה' בפועל, שיעקב ירד למצרים ברצונו הטוב. וי"ל שזהו אכן הטעם שדרשה זו אינה מופיעה בספרי וכן נשמטה מהגדת הרמב"ם.

וכדי ליישב את הנוסח שלנו י"ל דתרווייהו איתנהו ב', דבפועל הייתה הירידה מרצונו הטוב של יעקב, ולכן נאמרה בכתוב הלשון "וירד" המתארת את המציאות כיצד ירד בפועל. והדרשה "אנוס על פי הדיבור" עוסקת בדברים כפי שהם אליבא דאמת, שאכן ה' גם אנוס על פי דיבורו של מקום, שכן ה' מוכרח לרדת במצרים מצד גזירת "גר יהי זרעך". וכמאמר הגמרא (שבת פט, ב) "ראוי ה' יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל", כלומר, שכיון שכך היא גזירתו ית' הרי ה' יעקב מוכרח בכל אופן לירד למצרים, אלא שלפועל ירד שם יעקב מרצונו הטוב.

והדבר מדויק גם בלשון ההגדה, דבשונה מדרשות אחרות שנאמרת בהם הלשון "מלמד", כאן נאמר רק "וירד מצרימה - אנוס על פי הדיבור", כי אכן אין זו דרשה הנלמדת מלשון הפסוק הזה, כ"א רק סיפור איך הייתה הירידה מצד גזירתו של מקום.

מדוע נמנו רק 3 מכות?

בִּיד חֲזָקָה זֶה הַדָּבָר . . . וּבְזֶעַף נְטוּיָה זֶה הַחֶרֶב . . . וּבְמוֹפְתִים זֶה הַדָּם

מדוע נמנו מכות דבר, בכורות ודם בלבד?

על המשך הכתוב "ארמי אובד אבי וירד מצרימה גו' ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה וזבזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים", דורש בהגדה: "ביד חזקה זה הדבר . . . וזבזרוע נטויה זו החרב . . . ובמופתים זה הדם".

ובכמה מפרשים (זבח פסח, שמחת הרגל) פירשו שב"ז החרב" הכוונה לחרב שהרג בה את הבכורות, ונמצא שנמנו כאן ג' מכות - מכת דבר, מכת בכורות ומכת דם.

וכבר הקשו ע"ז במפרשים מאי טעמא מנה ג' מכות אלו ביחוד, ולא את שאר המכות. ועוד צריך ביאור טעם מנייתן בסדר זה, שלא כפי סדר התרחשותן. והוי ל' לכאורה להקדים מכת דם למכות דבר ובכורות.

ויש לומר בזה, שמנה דוקא ג' מכות אלו, כיון שבהן מבאר הגדולות שעשה הקב"ה במצרים, ומונה אותן לא כפי סדר זמני התרחשותן, כ"א לפי תוכן גדולת המכה מן הקל אל הכבד:

שהרג את ממונם (מקניהם) במכת דבר, וגדולה מזו שהרג אף את בכוריהם במכת בכורות, ועוד גדולה מזו - שגם באלוקיהם עשה שפטים במכת דם, וכמבואר במדרש רבה (שמו"ר פ"ט, ט) בטעם שלקה היאור בתחילה, שהוא משום "שפרעה ומצרים עובדים ליאור, אמר הקב"ה אכה אלוהה תחילה ואחר כך עמו".

טעם הטיבול בחרוסת והטעם שאין מברכים עלי'

בגדרה של החרוסת מצינו במשנה (פסחים פ"י מ"ג) שנחלקו חכמים אם החרוסת מצוה, דלדעת ת"ק "אין חרוסת מצוה" ו"רבי אליעזר ברבי צדוק אומר מצוה". וכתב על זה הרמב"ם (שם) בפירוש המשניות "ור"א בן צדוק אומר חרוסת מצוה, לדעתו שחייב אדם לברך אשר קדשנו במצותיו על אכילת חרוסת, ואינה הלכה". והיינו, דאם אמרינן ש"חרוסת מצוה" חייבים לברך עלי' ברכת המצות, אלא שסיים שם "ואינה הלכה". אמנם, בספר הי"ד כתב הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"א) "החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדים בו במצרים". וכתב בלחם משנה (שם) שהרמב"ם חזר בו ממ"ש בפירוש המשניות שאין הלכה כר"א בן צדוק. אלא שא"כ קשה ו"צריך לתת טעם למה אין מברכין עליו, כמו שכתב ב[פירושו] על המשנה כיון שהיא מצוה מדרבנן?"

ובשלמא הא דאין חייב לברך ברכת הנהנין על החרוסת, הרי זה מלתא דפשיטא, דהא אין סברא לומר שתחייב החרוסת לברך עלי' ברכה בפני עצמה, אך עדיין טעמא בעי מדוע אין החרוסת מחוייבת בברכת המצות.

והנה, מצינו טעם לזה שאין מברכים על מצות החרוסת שהוא לפי שהיא טפלה למרור ונפטרת בברכתו (אבודרהם ד"ה ולאחר הקידוש [וראה טור סי' תעה, וב"י ולבוש שם, שו"ע אדמו"ר הזקן סי' תעה סי"א - הוספת המערכת]).

וצריך ביאור בטעם זה, דהרי אם החרוסת היא מצוה בפני עצמה, הנה גם אם באכילת המרור והחרוסת עיקר כוונתו על המרור ולא על הטיבול, עדיין אין בזה לפטרו מברכת המצות על החרוסת, שהרי מצוה זו אינה כלולה בברכת המרור ומצוה בפני עצמה היא.

ועל כרחנו לומר שהכוונה בטעם זה היא ש**מצות** החרוסת טפלה ל**מצות** מרור, ולכן נפטר בברכת המרור. וצ"ב, מדוע הוי מצות החרוסת טפלה למצות מרור?

ויוכן ע"פ מ"ש המהר"ל (גבורות ה' פס"ג) בטעם מה ש"חרוסת מצוה", כי הגם שבאכילת מרור יש כבר זכר לזה ש"מררו את חייהם בעבודה קשה", אך אין בזה זכר ל"מרירות גמור". ולכן תיקנו טיבול בחרוסת שהיא זכר לטיט, כיון ש"אין לך מלאכה קשה ממלאכת הטיט" (שמות רב פ"א, כז). כלומר, שהטעם לדבר ש"חרוסת

מצוה" הוא כדי להדגיש גדול עניין ה"מרור" שהי' לאבותינו בשעבוד מצרים, שהייתה זו מרירות גמורה מפני מלאכת הטיט.

ועפ"ז יש לבאר מה שאמרו שמצות החרוסת טפלה למצות אכילת מרור, כי כל עיקר עניין מצות החרוסת אינה מצוה בפ"ע, כי אם להשלים מצוות המרור - שנדע שהמרירות שהייתה במצרים היתה מרירות בתכלית, בגלל מלאכת הטיט.

והנה, ע"פ כ"ז יובן דיוק לשון אדמו"ר הזקן כאן בדיני אכילת המרור, שכתב "ויטבל בחרוסת . . . ויברך ברכה זו" [היינו ברכת "על אכילת מרור"]. ולפום ריהטא "ברכה זו" יתור לשון הוא, ודי בזה שיכתוב "ויברך".

וע"פ הנ"ל אולי יש לומר שכוונתו לרמז בזה שהי' מקום לברך כאן גם ברכה אחרת, והיא ברכת המצות על מצות החרוסת, וזהו שמדגיש שיברך - גם על החרוסת - רק ברכה זו ד"על אכילת מרור", ובה פטר גם מצות אכילת החרוסת, כי מצות אכילת מרור היא עיקר המצווה והיא פוטרת החרוסת שהיא טפלה למצוות מרור, וא"ש.

מדוע אומרים פסוקי "שפוך חמתך" בכוס רביעי דוקא?

בראשונים (ר"ן ר"פ ערבי פסחים יט, א ד"ה מארבעה; בחיי וארא ו, ה; אבודרהם) נתנו טעם מדוע אומרים פסוקי "שפוך חמתך" דוקא כאן אחר שמוזגין כוס רביעי, ע"פ מה דאיתא בירושלמי (פסחים רפ"י) בטעם מצוות ד' כוסות, שהם כנגד ד' כוסות של פורענויות שעתידי הקב"ה להשקות את אומות העולם, ואנו כאומרים במציאת הכוס הרביעי - בזה הכוס הננו משלימים המצוה דד' כוסות, לכן עשה מה שהבטחתנו ו"שפוך חמתך על הגויים וגו'".

והרשב"ץ (במאמר חמץ ד"ה ואחר, נדפס ביבין שמועה לו, א) הקשה שטעם זה אינו מספיק לחייב את אמירת פסוקים אלו דוקא כאן לאחר כוס רביעית יותר מבשאר הכוסות (ויעויין בדבריו שלמד מפני זה טעם אחר לאמירת פסוקים אלו כאן. **הוספת המערכת**).

ויש לומר טעם אחר (וצ"ע למה לא ביארו כן במפרשים) ע"פ דעת ר' לוי בירושלמי (שם), שד' הכוסות הם כנגד ד' מלכויות. ולפי זה - הכוס הרביעית היא רמז לגלות ולגאולה האחרונה. ולפי זה, אתי שפיר מדוע דוקא כאן מתאים לומר שפוך חמתך, כי אין אנו עוסקים אלא באומות אשר בימינו, שעליהם אנו מבקשים מהבורא ית' - "שפוך חמתך". ולפי טעם זה, ברור שמקומו רק בכוס הד', שכנגד גלותנו זו.

ולפירוש זה אין מקום מעיקרא לקושיית הרשב"ץ, כי שפיר יש בטעם זה לחייב אמירת הפסוקים על כוס זה יותר משאר הכוסות.

רבדים נסתרים בהגדת הרבי

מפתיע לראות שהפסקה הראשונה של הרבי בהגדה עוסקת במידע היסטורי גרידא, אשר לכאורה יש לו קשר רחוק בלבד לתוכן ההגדה. ואולם ניתוח מעמיק של פסקה זו חושף גילויים מפתיעים, ושופך אור חדש על נקודות ציון חשובות בהיסטוריה החב"דית שנראות כשזורות זו בזו, החל מאדמו"ר הזקן עוד בהיותו בצילו של המגיד ועד לזריחת אורו של הרבי נשיא דורנו

הרב יואב לחברג

א.

ספרו הראשון של הרבי, אשר חשף טפח מגדלותו בתורה, הוא 'הגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים', שנדפס עוד טרם עלותו על כס הנשיאות ושיצא לאור בשנת תש"י. חביבות מיוחדת יש להגדה, שהיא מהחיבורים היחידים של הרבי שנכתבו על ידו ממש. הגדה זו היא יצירה סביב נוסח ההגדה של אדמו"ר הזקן בסידורו, ובה ליקט הרבי בתמציתיות

את המקורות בראשונים ובפוסקים לכל פסקה בהגדה, לצד ההלכות והמנהגים ובתוספת פירושים מלוקטים ממפרשים ראשונים ואחרונים. בתורת הרבי בכלל אנו מוצאים, שלצד כל המרחב והעומק בולט מאוד הדיוק. ביתר שאת רואים זאת בהגדה של הרבי, כפי שניתן להיווכח מהסבריו של הרבי באגרות קודש על כמה מהפסקאות שכתב בהגדה ושנשאל עליהן (נדפסו בהוספות להגדה) 3. משום כך, מפתיע לראות שהפסקה הראשונה של הרבי בהגדה עוסקת במידע היסטורי גרידא, אשר לכאורה יש לו קשר רחוק בלבד לתוכן ההגדה.

1. קדם לו לוח 'ילקוט יומי' שהיה מיועד לילדים, וכן לוח 'היום יום' ש"לוקט וסודר" ע"י הרבי "משיחות ומכתבי כ"ק אדמו"ר שליט"א [הרי"צ]", כנדפס בשער.

2. ראה גם מאמרו של הרב ז'וין בספרו 'סופרים וספרים' ג', 270 271.
3. בעניין זה ראה דבריו של הרה"ג עזרא שוחט שי' שנתפרסמו בכמה וכמה הזדמנויות.

ואולם ניתוח מעמיק של פסקה זו חושף גילויים מפתיעים, ושופך אור חדש על נקודות ציון חשובות בהיסטוריה החב"דית שנראות כשזורות זו בזו, החל מאדמו"ר הזקן עוד בהיותו בצילו של המגיד ועד לזריחת אורו של הרבי נשיא דורנו.

תחילה יש להסתייג ולומר, שדברי הרבי עמקו מאוד כנודע, ומי ערב ליבו לומר שאכן ירד לסוף דעתו הקדושה, ולכן כל הבא לקמן הוא הצעת הדברים בדרך אפשר בלבד.

ב. זו לשון הרבי בפסקה הראשונה (ההדגשות במקור):

"הלכות פסח. ה' **הראשונות שנדפסו** משולחן ערוך רבינו הזקן (על ידי בניו, שקלאוו, תקע"ג), והן גם הראשונות (ביחד עם הלכות ציצית) שנכתבו ונגמרו על ידי רבינו הזקן עוד "בהיותו יושב בשבת תחכמוני" במעזריטש (הקדמת אדמו"ר האמצעי להשולחן ערוך, הקדמת הרבנים בני הגאון המחבר ז"ל). – הלכות תלמוד תורה (וסדר ברכת הנהנין) – נדפסו על ידי אדמו"ר הזקן, אבל כענין בפני עצמו ולא כחלק מהשולחן ערוך".

כוונת הדברים בפשטות: ההגדה של אדמו"ר הזקן כוללת שורה של הלכות פסח הנוגעות לליל הסדר, אותן שזר אדמו"ר הזקן בין פסקאותיה של ההגדה, וכדרכו בסידורו. בהקשר זה הרבי רואה לנכון לציין, שההלכות הראשונות בשולחן ערוך שנכתבו ע"י אדמו"ר הזקן, וכן ההלכות הראשונות שנדפסו מהשולחן ערוך ע"י בניו (שכידוע נדפס אחרי פטירתו) – היו הלכות פסח. ייתכן שיש בכך גם כדי ללמד על החביבות שצריכה להיות כלפיהן.

ג. ואולם כמה וכמה שאלות עולות מקריאת הדברים:

מה בא להשמיענו הרבי בכך שהלכות פסח **נדפסו** ראשונות, הרי לכאורה היה זה עניין טכני בלבד, שכן שריפה כילתה את כל כתב יד קדשו של אדמו"ר הזקן, ולכן אספו בניו במשך כמה שנים את ההעתקות של השולחן ערוך שהיו בידי החסידים, ומהם הדפיסו קמעא קמעא **"קמא קמא דמטי לידינו** אנחנו מביאים לבית הדפוס", כפי שהם מספרים בהקדמתם לשולחן ערוך.

הרבי מציין שתי עובדות: 1. הלכות פסח הן הראשונות **שנכתבו** ע"י אדה"ז. 2. הן גם הראשונות **שנדפסו**. מתוך שתי העובדות הללו הרבי בוחר להקדים **ולהדגיש** את העובדה השנייה – "הראשונות שנדפסו", ולכאורה אדרבה, העובדה **שבחר** אדמו"ר הזקן **לכתבן** תחילה יש לה יותר משמעות מכך שנדפסו ראשונות ע"י בניו.

גם אם נמצא ביאור המסביר את המעלה בכך שהלכות פסח נדפסו ראשונות, לכאורה עדיין לא מובן מה בא הרבי להשמיענו בכך **כאן** – בהגדה. ונחמד, שהגדת הרבי היא יצירה על ההגדה של אדמו"ר הזקן **בסידור**, וכידוע, סידור אדמו"ר

הזקן הוא חיבור בפני עצמו אשר נדפס (בשנת תקס"ג) שנים רבות לפני הדפסת השולחן ערוך (שנדפס בין השנים תקע"ג-תקע"ו). אם כן, מה נוגעת כאן העובדה שהלכות פסח **בשולחן ערוך** נדפסו ראשונות **ביחס לשאר חלקי השולחן ערוך**?

יש להעיר, שפסקה זו לא הופיעה בהוצאה הראשונה של ההגדה, והיא נתווספה רק בהוצאה מאוחרת יותר (בשנת תשכ"ג). עובדה זו מחזקת ביתר שאת את השאלות הנ"ל, בכך שהרבי ראה צורך להוסיף זאת לאחר זמן.

נקודה חשובה נוספת: מאחר שזוהי הפסקה הראשונה בחיבור על ההגדה שבסדור אדמו"ר הזקן, בוודאי יש בה תוכן עקרי ומהותי הנוגע לאדמו"ר הזקן.

מכל האמור נראה להסיק, שבכך שהלכות פסח **משולחן ערוך** נכתבו ונדפסו ראשונות, נפעל על ידן עניין עיקרי ומיוחד שאין בכל שאר החיבורים של אדמו"ר הזקן, וכי דבר זה מתאים וראוי להזכירו גם כאשר עוסקים בהלכות פסח **בסידור** אדמו"ר הזקן, ומשום כך ציין זאת הרבי בפסקה הראשונה של ההגדה. והדברים יתבארו לקמן.

העברת שריטת ההנהגה

ד. כדי לבאר זאת, יש לעיין מעט בתולדות חיבור השולחן ערוך של אדמו"ר הזקן.

בהקדמה לשולחן ערוך, שנכתבה בידי אדמו"ר האמצעי ואחיו, מסופר שבשנים בהן הסתופף אדמו"ר הזקן במעזריטש בצילו של הרב המגיד, נתעורר הרב המגיד להוציא לאור שולחן ערוך. הרב המגיד חיפש בין תלמידיו מועמד מתאים למלאכה כבירה זו, "למצוא איש אשר רוח אלהים בו, להבין ולהורות הלכה ברורה מתוך ומסיק אליבא דהלכתא הלכות בטעמיהן, לעשות מלאכה זו... ויבחר בכבוד אדונינו אבינו מורינו ורבינו ז"ל [= אדמו"ר הזקן] אשר בו בזמנו היה מלא וגדוש מים התלמוד והפוסקים והפציר בו עד בוש, ואמר לו אין נבון וחכם כמוך..."

נקל להבין שבחירה זו של הרב המגיד באדמו"ר הזקן לכתוב את **השולחן ערוך החדש** שממנו יוצא אורה **לכל בית ישראל**, הייתה 'סמיכת חכמים' שאין למעלה ממנה בתור מנהיג ומורה דרך לרבבות אלפי ישראל.

יתירה מזו: יש לומר שמיניו זה, שהיה בשלהי נשיאותו של המגיד⁵, הוא חלק מתהליך העברת שריטת ההנהגה מהרב המגיד לתלמידו חביבו

אדמו"ר הזקן, המגיד, אדמו"ר הזקן, אדמו"ר הזקן

- ולכאורה אדרבה, היה מקום לציין את מעלת הלכות פסח בסידור, שהן נכתבו ע"י אדמו"ר הזקן אחרי השולחן ערוך, והלכה כמשנה אחרונה.
- הוראת כתיבת השולחן הייתה בשלהי שנת תק"ל או בתחילת תקל"א, שנתיים לפני פטירת המגיד (נפטר בי"ט כסלו תקל"א), ובמשך זמן זה חיבר אדמו"ר הזקן את השולחן ערוך, כדלקמן בפנים. וראה עוד לקמן, שבשנת תק"ל החלו כבר להרגיש בדרכו החדשה של רבינו הזקן בשיטת חב"ד.

בחירה זו של הרב המגיד באדמו"ר הזקן לכתוב את השולחן ערוך החדש שממנו יוצא אורה לכל בית ישראל, הייתה 'סמיכת חכמים' שאין למעלה ממנה בתור מנהיג ומורה דרך לרבבות אלפי ישראל

אדמו"ר הזקן, המגיד, אדמו"ר הזקן, אדמו"ר הזקן

מכך שאדמו"ר הזקן כורך יחדיו את הסיפור של כתיבת השולחן ערוך עם הסיפור של הזכייה בטהרת הראש, ניתן ללמוד ששני הסיפורים קשורים להתעשרות בכתר ההנהגה אחרי פטירת המגיד

נראה כי ההגדה של הרבי, מלבד מעלותיה התרוממיות כשלעצמה, היא גם 'מסמך היסטורי' בעבור דורנו, שבו נתקיים "וסמכת את ירך עליו" מדור השישי לדור השביעי

אדמו"ר הזקן (כפי שאכן אירע כמה שנים אחרי פטירתו) ומתן תוקף לשיטת חב"ד אותה ייסד רבינו, על דרך המסופר בתורה ובחז"ל על אודות משה רבינו ויהושע.

על הפסוק "ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ירך עליו" אמרו חז"ל (בספרי, והובא ברש"י על התורה): "אמר לו, תן תורגמן ליהושע להיות **שואל ודורש ומורה הוראות בחיך**, כשתיפטר מן העולם לא יהו ישראל אומרים בחיי רבו לא הורה ועכשיו הוא מורה. מיד העמידו מן הארץ והושיבו אצלו על הספסל".

זאת אומרת, הצייווי "וסמכת את ירך עליו" בא בהמשך לבקשת משה רבינו "יפקוד ה' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה... ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה", והצייווי "להיות שואל ודורש ומורה הוראות בחיך" הוא הדרך בה התבצע המינוי של יהושע כממשיכו של משה רבינו.

על דרך זה יש לומר לגבי כתיבת השולחן ערוך ע"י אדמו"ר הזקן בהוראת המגיד ובחיי המגיד, שהיה זה אות וסימן לכך שיהיה ממלא מקומו.

אלא שבזמן משה ויהושע, שהיה איסור לכתוב את התורה שבעל פה, עניין זה יכול היה להתקיים דווקא **בעל פה** – "להיות שואל ודורש", ואילו בזמן המגיד ואדמו"ר הזקן עניין זה נפעל ביתר שאת באמצעות **כתיבת ספר**.

ה. עדות רומז לכך שכתיבת השולחן ערוך הייתה חלק מתהליך העברת ההנהגה, ניתן למצוא בדברי אדמו"ר הזקן עצמו (כפי שמופיעים בכתבי אדמו"ר הריי"צ):

"בעת – סיפר רבנו הזקן לנכדו בעל צמח צדק – אשר מורי ורבי אמר לי לסדר את השלחן ערוך, כבר נודע להרבה מהחסידים הבאים למורי ורבי מגודל הקירוב אשר קרב אותי מורי ורבי, ודאגתי מעין לא טובה ח"ו, והגדתי למורי ורבי את כל לבי. "כשמוע מורי את דאגתי עמד מלא קומתו, שם ידיו הקדושות על ראשי ויברכני בברכת כהנים, וככלותו לברך דבר איתי כשעה ארוכה על דבר עריכת השלחן ערוך, ומני אז הנה גם החבריא קדישא היו אתי עמי באהבה ובאחזה.

"כאשר נסתלק מורי ורבי עשו התלמידים הגרלה מי יזכה בהטהרה, ואח"כ הגרלה שני' על אודות פרטי אבריו הקדושים, ובגורלי עלה טהרת ראשו הקדוש.

"נרעדתי אז מגודל הזכות ונפחדתי מאימת הדין והקטרוג ח"ו, והרגשתי חלישות הדעת ביראה ופחד מחברי ובני גילי הגדולים ממני בשנים ובשימוש את כ"ק מורי ורבי..."

מובן בפשטות, שזכיית אדמו"ר הזקן בטהרת הראש מסמלת את היותו ראוי לרשת את המגיד ולהיות ממשיך דרכו. כך מציין הרבי הריי"צ ('התמים' עמ' שצ"ז) בהקשר לסיפור זה את דברי הרב הצדיק רבי מנחם מענדל מהורודוק (מויטבסק): "כולנו קבלנו ממעין אחד ואחדים מאתנו זכו גם למקור המעין, אבל הרוב קבלו רק המקיף דמקיף, **והוא קבל המקיף והפנימיות**

דפנימיות".

בנוסף, מכך שאדמו"ר הזקן כורך יחדיו את הסיפור של כתיבת השולחן ערוך עם הסיפור של הזכייה בטהרת הראש, ניתן ללמוד ששני הסיפורים קשורים להתעטרות בכתר ההנהגה אחרי פטירת המגיד.

ו. במאמר המוסגר, על פי האמור יש לפרש את תוכן הסיפור בעניין ה"עין לא טובה" של תלמידי המגיד כלפי אדמו"ר הזקן שלא היו איתו "באהבה ובאחזה".

לכאורה הדבר תמוה, איך יתכן שהחבריא קדישא נהגו כך עם אדמו"ר הזקן משום שבו בחר המגיד לכתוב את השולחן ערוך. זאת בפרט לאור הידוע בגודל מעלתם הנפלאה, וכפי שסיפר אדמו"ר הזקן עצמו⁶, שפעם ראה את החבריא קדישא יושבים ומשוחחים על עניינים נעלים, עד שהגיעו כמעט לכלות הנפש, ומיני אז "הונח אצלו מה שאמר הרשב"י בחד קטירא אתקטרנא ביה אחידנא ביה להיטא".

ואולם על פי האמור אפשר לומר, שהתלמידים הבינו שבמעשהו זה הרב המגיד מעמיד מנהיג חדש לצידו, וגם עושה פעולות והכנות הקשורות להסתלקותו מן העולם, ומצד זה הסתכלו על אדמו"ר הזקן בעין לא טובה.

זאת אומרת, לא היה זה מצד תחושה של ישות עצמית חס ושלום, אלא מצד **התקשרותם לרבם**.

פך השמן הרוחני

ז. מתוך שנגענו במעמד של "וסמכת ירך עליו" של המגיד לאדמו"ר הזקן, ראוי להתעכב ולספר מעט על אודות דבריו המפורשים של המגיד בנוגע לתפקידו וייעודו של אדמו"ר הזקן והכשרתו ע"י המגיד כמנהיג תנועת חב"ד ומחוללה, כפי שמסופר בכתבי אדמו"ר הריי"צ:

"בשנתיים הראשונות תקכ"ד כ"ה שרבנו הזקן נסע אל הרב המגיד ממזריטש, לא מסר לו הרב המגיד כל ענין פרטי, בניגוד לנוהגו ביחס לשאר תלמידיו שמסר להם ענינים ושליחויות במקומות שונים, לכל אחד מהם נתן הרב המגיד מקום מיוחד שם ה' עליו לחנך ולהדריך.

"...בסוף השנתיים האמורות שאל רבנו הזקן את הרב המגיד כשנפרד ממנו מה צריכה להיות עבודתו? ענה לו הרב המגיד: עליך ליצור דרך לעצמך. אסף אז רבנו הזקן קבוצת אברכים ולמד אתם.

"כשבא שוב אל הרב המגיד, אמר רבנו הזקן להרב המגיד שאבנים וקרשים יש לו, איך לסדר אותם הוא גם כן יודע, חסר רק כח המדבק. ענה לו הרב המגיד: על כך צריכים כח מרבי, ואקח מרבי – הכוונה על הבעש"ט – ואתן לך. למחרת אמר לו הרב המגיד: אתה זקוק לברכה כפולה, ירצו לשבור אותך ויהיו לך הרבה מנגידים. וברך אותו בברכת

אדמו"ר הזקן, המגיד, אדמו"ר הזקן, אדמו"ר הזקן

^[1] 6. ספר התולדות אדמו"ר הזקן חלק א' עמ' 115, בשם אחיו המהרי"ל

כהנים עם כל הכוונות, ואמר לו, יהיו לך הרבה מנגדים ברם יש לך האזור של אליהו ומתניים

”הרבי הצמח צדק אמר על כך: זוהי דרך סלולה ורחבה.

”בשנת תק”ל החלו להרגיש בדרכו של רבנו הזקן ובהפרש שבין דרך זו לדרכם של שאר תלמידי הרב המגיד.”
עוד נאמר:

”הבעש”ט מסר לתלמידו הרב המגיד את פך השמן הרוחני למשוח בו את רבנו הזקן לנשיאות לדרותיו.”

ח. לאור האמור ניתן להבין, שהעובדה שהלכות פסח הן החלק הראשון של השולחן ערוך שנכתב ונדפס, אינה פרט היסטורי גרידא, אלא יש בכך עניין עיקרי ויסודי בהפיכת אדמו”ר הזקן למנהיג, שכן בחלק זה נתקיים העניין של ”וסמכת ידך עליו”.

בפרטיות יותר:
את כתיבת רובו של השולחן ערוך סיים אדמו”ר הזקן עוד לפני פטירת הרב המגיד, ובמשך שנים רבות הסתובבו רק העתקות ממנו בידי החסידים, ואילו יציאתו לאור עולם בדפוס הייתה רק לאחר הסתלקותו של אדמו”ר הזקן. אם כן, גמר ושלמות העניין ”להיות שואל דורש ומורה הוראות בחייד” נתקיים רק לאחר הדפסת השולחן ערוך, שאז נתפרסם השולחן ערוך בכל בית ישראל.

ועוד זאת: לפני הלכות פסח שנדפסו אז, הופיעה ”הקדמת הרבנים בני הגאון המחבר ז”ל”⁸, שבה נתפרסם כל הסיפור האמור – ”ויבחר בכבוד אדונינו אבינו מורינו ורבינו ז”ל [= אדמו”ר הזקן]”, אשר עד אז הסיפור נראה רק עבר מפה לאוזן והיה זה בבחינת דברים שבעל פה, ומעתה הפך להיות דברים שכתב עם הרמנא דמלכא, הוא ניהו כ”ק אדמו”ר האמצעי ואחיו.

על פי זה מובן, שהעובדה שהלכות פסח נדפסו ראשונות, יחד עם ההקדמה הנ”ל מאת בני המחבר, היא שנתנה תוקף (למפרע) לכל העניין של ”וסמכת את ידך עליו”, ולא רק על רבינו

7. התכנית של הרב המגיד לא הייתה להוציא את כל השולחן ערוך מחדש, אלא ”לעשות מלאכה זו על סדר השלחן ערוך אורח חיים ויורה דעה שהן הדינים הנצרכים, שלהן מצוות קדימה על השאר, ולסדר כל פסקי דינים הבאים בשולחן ערוך ובכל האחרונים בלשון צח ומילתא בטעמא” (הקדמת הרבנים בני הגאון המחבר ז”ל), ואכן ”במיעוט שנים ב’ נגמר זה החיבור על אורח חיים בשני לוחות כתובים פנים וחוצ” (שם).

לא ברור מהקדמה זו מתי הסתיימה כתיבת הלכות על יורה דעה.

8. רק לאחר שהושלמה הדפסת כל הסדרה של השולחן ערוך העבירו את ההקדמה מהלכות פסח לסימנים הראשונים של אורח חיים.

למחרת אמר לו הרב המגיד: אתה זקוק לברכה כפולֶה, ירצו לשבור אותך ויהיו לך הרבה מנגדים. וברך אותו בברכת כהנים עם כל הכוונות, ואמר לו, יהיו לך הרבה מנגדים ברם יש לך האזור של אליהו ומתניים חזקים לעמוד בכל העניינים הכבדים

כל זה לא היה ראוי לפרסום באותן שנים שלפני הסתלקות אדמו”ר הריי”צ, וכי רק אחרי קבלת הנשיאות ע”י הרבי הובנו הדברים בדיעבד, ואז היה מקום להוסיף פסקה זו בהגדה ולרמוז על כך

אלא על כל שיטת חב”ד אותה ייסד, שהמשיכו אותה אחריו ורבותינו נשיאי חב”ד לדורותיהם. מעתה יובן הדגש שנתן הרבי לעניין הדפסת הלכות פסח, וכמו כן מובן שעניין זה נוגע גם כשעוסקים בהלכות פסח שבסידור, כיון שבהלכות אלו נתעטר אדמו”ר הזקן בכתר הנשיאות.

גושפנקא של נשיא

ט. אלא שאחרי הכול צריך עדיין להבין, מדוע פסקה זו בהגדה של הרבי לא נכנסה בהוצאה הראשונה, אלא התווספה רק כמה שנים מאוחר יותר, בשנת תשכ”ג.

במבט שטחי אפשר לומר, ששנת תשכ”ג הייתה שנת הק”ן לפטירת אדמו”ר הזקן (שנסתלק בשנת תקע”ג), וכי הרבי עודד ועשה בשנה זו פעולות הקשורות לאדמו”ר הזקן, ואך טבעי אם כן שראה לנכון להוסיף פסקה חדשה, המהווה מעין הקדמה להגדה של אדמו”ר הזקן ושנוגעת בתוכנו ובענייניו של אדמו”ר הזקן, כאמור.

ואולם נראה שיש כאן נקודה נוספת ועמוקה יותר, וכי פסקה זו היא מעין הקדמה לחיבורו הראשון של הרבי, ועל דרך מה שכתב הרבי עצמו בנוגע לפירושו רש”י על התורה ”שמאחר שלא כתב רש”י הקדמה בפני עצמה לפירושו (כדרך כמה ממפרשי התורה), הסברא מחייבת שרמזה על כל פנים ב”דבור המתחיל” הראשון”.
הווה אומר, שבפסקה זו בא הרבי לרמוז גם על עצמו, **שכתיבת ופרסום ההגדה היה בה משום ”וסמכת ידך עליו” של אדמו”ר הריי”צ עליו**, ועל דרך הביטוי של הרבי כמה וכמה פעמים ”פסק בעל המאמר את הדין על עצמו”¹⁰.

ביתר הרחבה:

הוצאת ספרים קה”ת הוציאה עד אז את **כתבי רבותינו נשיאינו** (מלבד ספרים וחבורות שנועדו לציבור הכללי, ללימודים ולידיעות בסיסיות במסורת וביהדות), ולכן הוצאת ההגדה לאור, שהיא ספר של **חסידי** בעבור כלל אנ”ש וציבור שוחרי התורה, הייתה דבר שלא היה לו תקדים עד אז, והיא אומרת דרשני.

עוד זאת, ידוע שבהוצאת קה”ת נקבע לשלל נשיא יהיה עמוד שער עם מסגרת ייחודית לספריו, החל מהבעש”ט ועד אדמו”ר הריי”צ. וראה זה פלא, מסגרת השער של הגדת הרבי 11 היא כמו השער של אדמו”ר הרש”ב! הרי זה בוודאי מכריח שאדמו”ר הריי”צ נתן לספר את הגושפנקא של נשיא¹².

9. לקוטי שיחות ה’ בראשית א’, א’ (בתרגום לשון הקודש).
10. תורת מנחם ספר המאמרים מלוקט ג’, ל”ח; וראה עוד תורת מנחם תשמ”ד, 2396, ובכמה מקומות.
11. לספר ’היום יום’ הייתה בתחילה מסגרת אחרת, ורק לאחר קבלת הנשיאות ניתנה לו המסגרת של אדמו”ר הרש”ב, שהיא המסגרת שנהוגה כיום בכל ספרי הרבי.
12. ולהעיר מהמסופר שאדמו”ר הריי”צ אמר אז לרבי: ”אבא (אדמו”ר הרש”ב) היה ’פנימי’, ואתה הנך ’פנימי’. מן הראוי, אפוא, שההגדה תופיע ב’שער’ כזה כשל אבא” (ימי מלך ב’, 797). ואולי יש לקשר זה עם המובא לעיל מדברי המגיד לאדמו”ר הזקן: ”על כך צריכים כח מרבי ואקח מרבי – הכוונה על הבעש”ט – ואתן לך”.

בנוסף, במכתב הרבי מאותה תקופה (סיון תש”ו) אנו מוצאים שהרבי הריי”צ הטיל על הרבי את המשימה לעבוד על **חלקים נוספים** מסדור אדמו”ר הזקן 13, ובכל זאת, החלק הראשון שיצא לאור מתוך עבודה זו על כללות הסידור, הוא הגדה של פסח.

נמצא שהחיבור של הרבי על ההגדה מתוך הסידור, הוא אותו עניין ממש 14 שנעשה ע”י חיבור הלכות פסח של אדמו”ר הזקן מתוך השולחן ערוך¹⁵:

שניהם נכתבו בחיי רבותיהם, בהוראתם ובשנים האחרונות של נשיאותם.

שניהם היו ”פרי בכיורים”, אשר חשף לעולם את גדולתם וידיעותיהם.

שניהם חיבורים כלליים המקיפים את כל סדר היום, ואף על פי כן נכתב ונדפס בהם תחילה דווקא החלק שעוסק בענייני הפסח (שלא לפי הסדר). מכך עולה ההשוואה, שאותו עניין שנפעל ע”י כתיבת והדפסת שולחן ערוך אדמו”ר הזקן, נפעל ע”י כתיבת והדפסת ההגדה של הרבי – ”וסמכת את ידך עליו”.

ואולם ברור שכל זה לא היה ראוי לפרסום באותן שנים שלפני הסתלקות אדמו”ר הריי”צ, וכי רק אחרי קבלת הנשיאות ע”י הרבי הובנו הדברים בדיעבד, ואז היה מקום להוסיף פסקה זו בהגדה ולרמוז על כך¹⁶.

זאת על דרך דברי הרבי 17 ”במאמר של יו”ד שבט ישנם כמה וכמה עניינים פלאיים שבהשקפה ראשונה אין להם שייכות לתוכן המאמר ועכשיו מבינים זאת היטב!...” ועוד נאמר 18 ”בהמשך האחרון שכתב הרבי – הבהיר את הכל (ער’ האט אלץ באווערנט)” ושם גם רמז את הכל”.

מסמך היסטורי

י. מעניין להיווכח, שהקשר בין הלכות פסח לעניין הנשיאות שמצינו אצל אדמו”ר הזקן ואצל הרבי, מצינו הן אצל משה רבינו והן אצל יהושע בן נון, שכן היו אלו ההלכות הראשונות שהם לימדו את עם ישראל.

אצל משה מפורש שפתח ב”החודש הזה לכם

13. ראה אגרות קודש ב’, קמ”ח קמ”ט. כשנתגלו הרשימות של הרבי, נתגלו גם דפי העריכה של הרבי על סדר נטילת ידיים ועל סדר ברכת הנהנין מסידור אדמו”ר הזקן (אשר העבודה עליהם לא נסתיימה), והם נדפסו בשנת תשנ”ט.
14. בעניין השוואה זו, ראה גם ימי מלך א’, 233, ממאמרו של הרב חנניה יוסף אייזנבאך.
15. ואולי יש לומר בדרך אפשר, שלמשה ויהושע, למגיד ולאדמו”ר הזקן, לאדמו”ר הריי”צ ולרבי – יש מכנה משותף, שהם לא היו אב וכן אלא רב ותלמיד, ולכן נדרשה בהם פעולה מיוחדת.
16. על פי זה, פסקה זו הייתה יכולה להתווסף תיכף אחר קבלת הנשיאות, והיא התווספה בתשכ”ג משום שרק אז יצאה ההגדה בהוצאה חדשה מאז קבלת הנשיאות ונתווספו בה כמה וכמה פסקאות חדשות.
17. תורת מנחם תש”א, א’, 12.
18. שם עמ’ 20.

ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה... בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית וגו”.

אצל יהושע הדבר לא התפרש, אולם כך לכאורה עולה מחשבון הדברים, שהרי משה רבינו נפטר בז’ אדר, וכל בית ישראל התאבלו עליו משך שבעת ימי האבל שהסתיימו ב”ג באדר, וכאשר נשיא מת ”בתי מדרשות כולן בטלין”¹⁹. נמצא שיהושע התחיל ללמד תורה את ישראל ב”ד באדר, שאז מתחילים ה”שלושים יום קודם החג” ולומדים את הלכות חג הפסח, וכמסופר בגמרא (פסחים ו’, א’ ב’) שכן נהג משה רבנו.

זאת בפרט שפסח זה היה הפסח הראשון שעשו בני ישראל כעבור שלושים ושמונה שנה שלא עשו את הפסח, שהרי מלבד פסח מצרים, הקריבו את הפסח פעם אחת במדבר – בשנה השנית לצאתם ממצרים – וכל ארבעים השנים עד הכניסה לארץ לא הקריבו אותו. נמצא שכל בית ישראל נזקקו לשנן את הלכות קרבן הפסח מחדש.

ואולי יש להוסיף ולהוכיח, שגם הלימוד של יהושע **קודם** פטירת משה ”להיות שואל דורש ומורה הוראות בחייד” היה בהלכות הפסח. זאת על פי המבואר ששלושים הימים קודם הפסח מתחילים ב”ג באדר (שכן אדר חסר, והפסח קרב ב”ד), אלא שדחוהו וקבעוהו ב”ד באדר משום שעסוקים בהכנות לפורים 20, וכיון שבאותן שנים לא נחוג פורים, הרי שהזמן להתחלת לימוד הלכות החג היה ב”ג. אלא שמאחר שבאותה שנה אי אפשר היה להתחיל ב”ג בגלל ימי אבל משה, הוקדם זמנו ליום ז’ באדר **קודם** מיתת משה, שאז היה ”וסמכת ידך עליו”²¹, ולכן מסתבר לומר שיהושע לימד אז את העם הלכות פסח.

יא. מכל האמור נראה כי ההגדה של הרבי, מלבד מעלותיה התרומיות כשלעצמה, היא גם ’מסמך היסטורי’ בעבור דורנו, שבו נתקיים ”וסמכת את ידך עליו” מדור השישי לדור השביעי.

ואם ההגדה של פסח מספרת על לידתו של עם ישראל כעם, הרי שבהגדת הרבי נרמזת גם לידתה של חסידות חב”ד בכלל, ולידתו של הדור השביעי בפרט – הדור שתפקידו להשלים את העבודה ולהביא את הגאולה האמיתית והשלמה שאין אחריה גלות.

19. מועד קטן כב, ב. וכן נוסף בשולחן ערוך יורה דעה סי’ שדמ ס”ח.
20. כן הוא לדעת תוס’ הראש מגילה כט, ב.
21. כך נראה במדרש פטירת משה.

קוראי ההלל בקרבו פסח

שיטת רש"י שדנו בה כל גדולי המחברים - לא הובאה כלל בהגדה של הרבי • כאשר תמה על כך הרב זוין השיב הרבי כי אין כזו "דעת רש"י כלל! • מכירוש חדש של תוס' הרא"ש שהתגלה מוכח כשיטת הרבי

הרב מנחם רוקח

יו רב נשפך על "ההגדה של הרבי", הגדה עם "לקוטי טעמים, מנהגים וביאורים". הגדה זו נועדה לכלל ישראל, מהיהודי הפשוט שרוצה להבין את פירוש מילות ההגדה, ועד ללמדן שוכן הישיבות שמוצא בהגדה זו דברי תורה חדשניים שדנים בהם גדולי הראשונים והאחרונים.

כדרכו של הרבי דבריו נכתבים בסגנון קצר שהוא בבחינת "מעט המחזיק את המרובה", בתוך כל מילה טמונה עמקות נפלאה, עד שלפעמים לקוראים אפילו ללמדנים שבהם נראים הדברים כפשוטים למדי ואפילו קצת תמוהים, אך כשמתבוננים שנית בדברים מגלים נפלאות. ידועים לנו פעמים רבות שבהם לימד הרבי ענינים ברש"י או ברמב"ם שעל פניו היו מוקשים לציבור הלומדים, וכאשר מיד בצאת השבת כשבאו אנשי ה"ועד להפצת שיחות" לערוך את השיחה על מנת שתצא בליקוט הגישו את תמיהותיהם בכתב לפני הרבי, ובתשובה קצרה אך קולעת מתרץ הרבי את כל קושיותיהם, ומוסיף שעל פי זה יש ליישב כמה וכמה תמיהות שהתחבטו בהם כל גדולי הראשונים והאחרונים (ולדוגמא שיחה א' לפרשת כי תשא שנדפסה בלקו"ש חלק י"א על רש"י ד"ה "ויצר אותו בחרט").

בכתבה שלפנינו ננסה לסקר קטע בהגדת הרבי. נתמקד במילה אחת שלקורא נראית כעוד הוספה סתמית, אך בהתבוננות מעמיקה יותר ניתן ללמוד ממנה הרבה, ויותר מכל, על גאונותו של רבינו.

קוראין את ההלל - הלויים

בסדר קרבן פסח הנדפס בתחילת הגדה של

פסח לאדמו"ר הזקן מתואר באריכות כל סדר שחיטת והקרבת הפסח:
"בשלשה כתות הפסח נשחט ואין כת פחותה משלושים אנשים, נכנסה כת ראשונה נתמלאה העזרה נועלין אותה, ובעוד שהם שוחטים ומקריבים את האימורים **קוראין את ההלל**, גמרו אותו קודם שיקריבו כולם שונים אותו, ואם שנו ישלשו, על כל קריאה תוקעים ג תקיעות תקיעה תרועה תקיעה, גמרו להקריב פותחים העזרה, יצאה כת ראשונה נכנסה כת שניה נועלין דלתות העזרה, גמרו, פותחים, יצאה כת שניה נכנסה כת שלישית ומעשה כולם שוים"
עד כאן ציטוט מדיוק מנוסח ההגדה לרבינו הזקן.
בהגדתו דן הרבי בכמה וכמה פרטים בנוסח וסדר קרבן פסח, ובתוך הדברים נעמד על המילים

"קוראין את ההלל" ומפרש בפשטות **"הלויים"**, והיינו שהלויים הם אלו שקראו את ההלל בבית המקדש בשעת שחיטת קרבן פסח, ובתור מקור לדבריו מציין הרבי בסוגריים לתוספתא סוף פרק ד.
הגאון החסיד רבי שלמה יוסף זוין זצ"ל שקיבל ככל ציבור שוחרי התורה בהתלהבות עצומה את ההגדה של הרבי (ואף ערך על ההגדה סקירה מיוחדת שנדפסה לבסוף בספרו "ספרים וסופרים") עבר על ההגדה בעיון רב, וכדרכה של תורה שיגר אל הרבי מכתב ובו הוא כותב (מכתביו של הרב זוין בעצמו לא הגיע לידיו, אך מסגנון תשובותיו של הרבי אליו, ניתן להבין את סגנון השאלות והטון שבו נכתבו הדברים) שככל הנראה חל אי דיוק בדבריו של הרבי "כביכול", לדבריו הרבי כתב כדבר פשוט מידי שהלויים קראו את ההלל, בעוד שדבר זה שנוי במחלוקת ראשונים ידועה, שבראש החולקים ניצב רש"י וסובר שג' הכתות הם אלו שקראו את ההלל. והרי ג' כתות אלו היו ישראלים ולא לויים, וכיצד מתעלם הרבי מדעה כה מפורסמת כדעת רש"י?!

לא תתכן הננה כזו ברש"י

להבנת קושייתו של הרב זוין על בוריה נצטרך לעמוד מקרוב יותר על מקורות הדברים ושורשי הסוגיא :
המקור הראשון בו אנו מוצאים בתלמוד את סדר קרבן הפסח מופיע במשנה במסכת פסחים (סד, א):
"הפסח נשחט בשלש כתות שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל קהל ועדה וישראל, נכנסה כת ראשונה נתמלאה העזרה נעלו דלתות העזרה, תקעו והריעו ותקעו... (המשנה ממשיכה בפירוט סדר הולכת הדם) יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה, יצתה שניה ונכנסה שלישית, כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית, קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו אעפ"י שלא שלשו מימיהם, רבי יהודה אומר מימיהם של כת שלשית לא הגיע לאהבתי כי ישמע ה מפני עעמה מועטין".

רש"י הידוע בפירושו המפרש פשוטה של גמרא נעמד על המילים "קראו את ההלל" ומפרש **"אכל כיתות קאי"** [= על כל הכיתות מדובר].
בא הרב זוין וטוען בצדק שהרי רש"י מפורש הוא שהכתות בעצמן הם אלו שקוראים את ההלל (והכתות הרי היו ישראלים כנ"ל), ואם ראייה זו אינה מספיקה ממשיך הרב זוין וטוען הלא גם תוספות מבין כך בדעת רש"י שהישראלים הם אלו שקוראים את ההלל דהרי התוספות במסכת סוכה (נ"ד, א. בד"ה "שייר") כתבו כך: **"ומה שפירש בקונטרס (רש"י) שהכת קוראה את הלל לא היתה הכת קוראה אלא הלויים קוראים וכן איתא בתוספתא פסחים הלויים היו עומדים על דוכן ואומרים את ההלל בשיר"**. הרי שגם תוספות סוברים שדעת רש"י היא שהישראלים הם אלו שקראו את ההלל, ואם כן הכיצד כתב הרבי בפשטות שהלויים קוראים את ההלל מבלי להזכיר אפילו ברמז את דעת רש"י החולקת?!

הרבי בתשובה קצרה שנדפסה בהוספת להגדה של פסח (חלק א) משיב בתשובה חדה וחדשנית: לדבריו

, אין כזו שיטה בראשונים הסוברת שהישראלים קראו את ההלל ואף רש"י שנראה מפשטות דבריו לכאורה שהישראלים הן אלו שקראו את ההלל (כמו שהבין בדעתו הרב זוין) - לא התכוון לכך.
הרבי מנמק את דעתו וכותב שאם כדבריו של הרב זוין בדעת רש"י הרי נעמדות להם ג' קושיות חזקות (שלכל בקיא ורגיל בתורתו של הרבי מוכר סגנון שאלות אלו מדרכו המיוחדת של הרבי בלימוד פירושו רש"י על התורה):
א. אם רש"י בפירושו למשנה מתכוון לפרש מי קרא את ההלל ועל זה מפרש שג' הכתות היו קוראים אותו; מדוע על דברי המשנה "תקעו הריעו ותקעו" אין רש"י מפרש מי היו התוקעין בשעת שחיטת הפסח?
ב. אם כוונתו של רש"י לפרש שהכתות קוראות את ההלל; מדוע רש"י הידוע כמקצר במלותיו כותב **"אכל כיתות קאי"** והלא היה יכול לכתוב בקצרה **"אכתות קאי"**?
ג. והוא העיקר: מהיכן לקח רש"י את הכח לחלוק על תוספתא מפורשת שכותבת שהלויים הם אלו שקראו את ההלל ולא אנשי הכתות?!

אכן, ממשיך הרבי ומבהיר, מוצאים אנו לעיתים חידושים תמוהים של רבותינו הראשונים, ובמצבים כגון אלו חל עלינו הלומדים חיוב להשתדל לתרץ ככל שניתן את דברי הראשונים. אבל, אומר הרבי: **"במה דברים אמורים כשברור שזה דעת הראשון, מה שאין כן כשספק בדבר, ואדרבה"**.

- זאת אומרת בעניינינו כאשר פירושו של הרב זוין בדברי רש"י מעמיד את רש"י נגד דברי התוספתא המפורשים, אין כל הכרח לקבל פירוש זה, ואדרבה עדיף ככל שניתן ליישב את דברי רש"י עם דברי התוספתא.
- 1. שמעיינים במפרשי הגמ' מוצאים אנו שאכן גם הם לא קיבלו בכזו קלות את ההנחה שרש"י יחלוק על תוספתא מפורשת ולכן למדו המפרשים את דברי רש"י באופן שונה לדוגמא בעל ה"ערוך לנו" מסביר שגם הלויים ואפשר שגם הכהנים היו נחלקים לג' כיתות וזהו שכתב רש"י שהכת קוראת את ההלל שפירוש הדבר הוא, שהלויים שבאותה הכת הם אלו שקראו את ההלל, או כמו שתירץ ה"תוס' חדישים" (על משניות פסחים) דודאי שהלויים הם אלו שקראו את ההלל אך מכיון שבהלל יש ענין שהשומעים יענו בקול רם ראשי פרקים, על כן מכיון שאנשי הכתות ענו את ראשי הפרקים לכן כתב רש"י שהכיתות קראו את ההלל.
- 2. וכנגד שאלה זו לא יוכלו לעמוד גם תירוצי המפרשים, דהנה בספר מנחת חינוך (מצווה שצ"ד) כתב לדון מדוע לגבי הלל שנאמר בשעת הבאת הביכורים לבית המקדש מקשה הגמרא כיצד אומרים הלל והלא "אין אומרים שירה אלא על היין" ולגבי קרבן פסח לא הקשתה הגמ' שאלה זו אעפ"י שגם בקרבן פסח אין יין? וכתב שאילו דברי התוספתא היה ניתן לומר שאכן הישראלים הם אלו שקראו את ההלל ושירת

כוונה אחרת בדברי רש"י

למסקנת הדברים, מחדש הרבי, כי רש"י בדבריו "אכל כיתות כלל" לא התכוון כלל וכלל לפרש מי היו הקוראים את ההלל בשעת שחיטת הפסח, כי אם כוונת רש"י היתה אחרת לחלוטין; פשוטה אף יותר.

ובקהדים:

כאשר מעיינים בדברי המשנה במסכת פסחים (שהובאה לעיל) שמים לב לדבר תמוה כביכול. המשנה כותבת את סדר מעשה הקרבן הולכת הדם וכו' ולאחר מכן מסיימת וכותבת: "כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית, קראו את ההלל".

בקריאת המשנה בהשקפה ראשונה ניצבת תמיהה רבתי: הרי קריאת ההלל היתה בשעת הקרבת הקרבן, ואם כן מדוע המשנה מסיימת כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית ורק אח"כ כותבת המשנה קראו את הראשונה ? מכח קושיא זו היה ניתן לכאורה להבין כפשטות דברי המשנה שרק הכת השניה והשלישית קראו את ההלל3. על זה בא רש"י ומחדש "קראו את ההלל" – **"אכל כיתות קאי"**, כלומר לא רק בשעת עבודת הכת השניה והשלישית קראו את ההלל אלא בשעת עבודת כל הכתות קראו את ההלל. אך אין כוונת רש"י כלל וכלל לפרש מי היו הקוראים את ההלל, אלא וודאי שמסכים הוא עם דברי התוספתא שהלויים הם אלו שקראו את ההלל4.

הפלא ופלא! הרבי עוקף את כל מה שהשתרש בחוגי הלומדים: מה שהיה פשוט לתוספות

קריאת התורה

הישראלים אינה נקראת שירה שטעונה יין. וע"ז הוסיף הרבי בכמה מילים "שאף את"ל שכיון דאין כאן יין אף ישראל מותר בשירה זו ועל דרך מה שכתוב במנחת חינוך שם, עדיין צריך עיון מה הכריחו לרש"י לחלוק על התוספתא ומניין המקור לזה.

3. הבנה זו בדברי המשנה יכולה לקבל סימוכין לאור מה שאנו מוצאים שבחלוקת המשניות במקורם הרי במילים "כמעשהו בראשונה וכו'" מתחילה משנה חדשה (דלא כבמשניות שמודפסות בתוך הגמרות ששם מחברים כמה משניות ביחד) ואם כן מתיישב גם בפשטות דברי המשנה לומר שהמילים "קראו את ההלל" מתיחסים רק לכת השניה והשלישית.

4. על פי יסוד זה אולי אפשר ליישב גם את דברי רבינו עובדיה מברטנורא שעל המילים "קראו את ההלל" כתב "כל השלוש כתות" ואם כדברי הרב זוין היה הוא צריך לכתוב כל הכתות, ומה חשוב כל כך להדגיש כל השלוש" כתות אך עפ"י ביאורו של הרבי ענין זה מתיישב בפשטות שהרי כנראה שבא לומר שלא רק השניה והשלישית אלא גם הראשונה.

יו"ט (בפירושו למשניות סוכה פרק ה') ולגאון הרוגצ'ובי (בספרו מכתבי תורה מכתב ב' בתחילתו) – אשר זוהי שיטת רש"י – לדברי הרבי אין רש"י מתכוון לכך כלל!

גם אם יבוא השואל וישאל, מבהיר הרבי, כי מדברי התוס' (הנזכר לעיל בתחילת הדברים) נראה שהבנתם ברש"י היתה שהישראלים הם שקוראים את ההלל; מחדש הרבי: גם התוס' בדבריהם מתכוונים להסביר את דעת רש"י שהלויים הם שקראו את ההלל! ומדויק בלשון התוס' "**ומה שפירש בקונטרס שהכת קוראה את ההלל** (אין **כוונת רש"י** שהכת היו קוראים ובלשוננו: **לא היתה הכת קוראה אלא הלויים היו קוראים**", והיינו כביאור הרבי שרש"י בא לבאר רק שההלל היה נקרא בזמן עבודת כל הג' כתות.

על סמך ראיות שאינן מוחלטות לא ניתן לחדש דעה מוזרה'

הרב זוין שקיבל את תשובת הרבי אליו התפעל מההברקה של הרבי בדיוק לשונו של רש"י במסכת פסחים, אך עדיין דבק בעמדתו, לדבריו, אמנם ברש"י בפסחים אפשר לדייק כך אבל הרי ברש"י במסכת סוכה (נ"ד,ב). לא ניתן לפרש כך שהרי כך כתב שם רש"י (בד"ה "ערב הפסח") "שיש בשחיטת הפסח כ"ז תקיעות, שהפסח נשחט בג' כתות כת אחר כת . . וכל כת קוראה את ההלל ג' פעמים..." הרי לנו מפורשת בדברי רש"י שהכתות הם אלו שקראו את ההלל היפך דברי התוספתא! והכיצד לומד הרבי אחרת בדבריו ?

ולא עוד אלא, ממשיך הרב זוין וטוען, שיש לדברי רש"י זה מקור כמעט מפורש בתלמוד בבלי במסכת פסחים (צה, ב): הגמרא שם מבררת מדוע קרבן פסח טעון ה'הלל' בעשייתו ומסבירה הגמ' את הטעם: "אפשר ישראל שוחטים את פסחיהם ונוטלים את לולביהן ואין אומרים הלל?" אם כן טוען הרב זוין כמו שבלולב הישראלים היו אומרים את ההלל, כך בשחיטת הפסח, שנכתב בסמוך ללולב, ישראל הם אלו שקוראים את ההלל. הרי לנו מקור כמעט מפורש בגמרא שהישראלים הם היו הקוראים.

במכתב תשובה שני ששיגר הרבי בחזרה אל הרב זוין מדגיש הרבי שוב:

"הנני להדגיש עוד הפעם במה שכבר כתבתי במכתבי הקודם, אולי בלי ההדגשה הנחוצה, והוא: בענין זה מצאנו מפורש בתוספתא על אתר, וכן הוא בתוס' ורמב"ם, שהלויים הם האומרים את ההלל. והנה רוצים לחדש פלוגתא ודעה דרש"י חולק על כל הנ"ל וסבירא ליה דכל ישראל אמרו את ההלל, ועל זה כתבתי דהיסוד לומר דרש"י פליג מצאתי לעת עתה רק לשון רש"י בפסחים וסוכה ולשון התוס' בסוכה, והיסוד אינו מכריח ומספיק כלל וכלל לחדש מחלוקת ודעה מוזרה. ולא עוד אלא שבלשון

רש"י ניחא יותר לומר שאין זה **כוונת רש"י וכמו שכתבתי כבר'** (ע"כ לשונו של הרבי, ההדגשות במקור).

כלומר על סמך ראיות לא חזקות לא ניתן לומר שרש"י חולק על דעת התוספתא, ובמיוחד שברש"י עצמו אפשר ללמוד באופן אחר.

ולגוף ראיותיו של הרב זוין, משיב הרבי:

על הראיה מרש"י במסכת סוכה יש לומר בפשטות שאם כדבריו של הרב זוין שאכן במסכת סוכה כותב רש"י מפורשות שכל ישראל קראו את ההלל, הרי נעמדת לה תמיהה, מקור הסוגיא של סדר קרבן הפסח הוא במסכת פסחים משאם כן במסכת סוכה מובא ענין זה רק בדרך אגב (רק לגבי מספר התקיעות שתקעו בעת שחיטת הפסח, ולצורך זה נחוץ לדעת רק שג' כיתות אמרו את ההלל ג' פעמים) ואם כן כתב לו הרבי "**והגע בעצמך**" אם גם אתה מסכים (כנ"ל) שמרש"י בפסחים אין כל ראיה שישראל קראו את ההלל, הרי תמוה ביותר לומר שבמסכת סוכה ששם הובאה כל הסוגיא רק בדרך אגב יחדש רש"י חידוש כזה גדול נגד התוספתא וכו', חידוש זה היה צריך רש"י לחדשו במסכת פסחים.

אלא כנראה שגם במסכת סוכה אין מתכוון רש"י בדבריו לומר שכל ישראל קראו את ההלל, אלא רק לומר שבזמן שחיטת הפסח ע"י כל הכתות קראו את ההלל (כנ"ל בדעת רש"י בפסחים) ממשיך הרבי: "**ואף אם תרצה לומר שזהו תירוץ בדוחק, הנה דוחק הרבה יותר לומר שרש"י ברמז (ובפירושו שלא במקומו, בסוכה, כפי דברי כבוד תורתו) חולק על דעת התוספתא המפורשת על אתר, ובלי הוראת מקור"**.

ועל ראייתו השניה של הרב זוין מגמרא

מפורשת במסכת פסחים עונה לו הרבי בפשטות5, שעל כרחנו אנו חייבים לתרץ גמרא זו לפי שיטת תוס' והרמב"ם שלומדים מפורש שהלויים קראו את ההלל, ואם כן כמו שנתרץ את השאלה לתוס' והרמב"ם, כמו כן נתרצה לדעת רש"י.

ובגוף דברי הגמ', מתרץ הרבי, אין שום ראיה לדברי הרב זוין: "**דיש לומר דלצדדין קתני!**" כלומר יש לחלק בין לולב לקרבן פסח. אכן בלולב הישראלים אומרים את ההלל, אך בשחיטת הפסח הלויים קוראים את ההלל, וחילוק זה מתאים גם להבדל המהותי שבין ב' המצוות: בנטילת לולב כל יהודי יהיה אשר יהיה, מחויב בנטילת לולב. וע"כ גם בהלל שמגיע ביחד עם הלולב יש לומר שכל יהודי מחויב באמירתו. משאם כן במצוות שחיטת הפסח אין כל ישראל שוחטים הפסח אלא אחד שוחט בשביל כולם (בתורת שליחות כמ"ש במסכת קידושין מ"א,ב), ולכן גם בהלל שמגיע ביחד עם הפסח נעשה ע"י שלוחי בני ישראל והם הלויים הנקראים בכתוב "נתונים נתונים מבנ"י".

סייעתא לשיטת הרבי

5. עוד רצה הרב זוין להוכיח מגמרא זו שההלל אינו חלק מעבודת הקרבן אלא דין מיוחד ולכן ישראל צריכים לקרותו ולא הלויים, (וכן כתב הרב זוין בספרו "המועדים בהלכה עמ' רס"ט ז"ל: "הרי שזהו דין במצוות הפסח כנטילת לולב ולא בעבודת הקרבן) ועל כך עונה לו הרבי במילים קצרות שבכל זאת מכיון שההלל שייך לקרבן "הרי שייך פה דין לוי".

לְדַבְּרֵיּוֹ הַרְבִּי כִּתְבֵּי כִּדְבַר פְּשׁוּט מִיַּדִּי שֶׁהַלְוִיִּים קִרְאוּ אֶת הַהֲלֵל, בְּעוֹד שֶׁדְּבַר זֶה שְׁנוּי בַּמַּחְלֻקֹּת רֵאשׁוֹנִים יְדוּעָה, שֶׁבְּרֵאשׁ הַחֻזְקִים נִיצֵב רִש"י וְסוֹכֵר שֶׁגַ' הַכְּתוּת הֵם אֵלּוֹ שֶׁקִּרְאוּ אֶת הַהֲלֵל. וְהַרִּי ג' כְּתוּת אֵלּוֹ הֵיוּ יִשְׂרָאֵלִים וְלֹא לְוִיִּים, וְכִיִּצֵּד מִתְעַלֵּם הַרְבִּי מִדַּעָה כַּה מְפֹרְסֵמַת כְּדַעַת רִש"י!?

הלויים את ההלל בקרבן פסח, אי אפשר להתאפק מבלי להזכיר את דברי רש"י במסכת ערכין. שאמנם הרבי לא מזכירו במכתב בתור ראיה לשיטתו אך עפ"י היסוד שמציב הרבי במכתבים הנ"ל שיטת רש"י ברורה להפליא. המשנה במסכת ערכין (י.א.) אומרת: "ובשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח בשחיטת פסח ראשון, ובשחיטת פסח שני וכו..". וברש"י שם (בד"ה "ולא היה מחלק") כותב: "**והיו הלויים משוררים בפה את ההלל באותן י"ב ימים**". הרי לנו שרש"י בעצמו כותב שהלויים הם אלו שקראו את ההלל!

נכון, האחרונים הסוברים בדעת רש"י שהכתות קראו את ההלל מתפלפלים רבות בסתירת דברי רש"י. ידועה לנו גם דעתו של ר' ועלוועלע בריסקער שכדי ליישב את דברי רש"י משתמש פה בסגנון הידוע של ה"צווי דינים"6. אך כאמור לדעת הרבי אין צורך בכל פילפולים אלו מכיון שגם רש"י בפסחים וסוכה לא התכוון לומר שהלויים הם אלו שקראו את ההלל כאמור לעיל.

ואולי יש למצוא רמז לכך גם בדברי רבינו עצמו: בשנת תשל"ו שנים רבות לאחר ההתכתבות בין הרבי לרב זוין, יצא ליקוט נפלא מהרבי (נדפס בלקוטי שיחות חלק ט"ז שיחה ב' לפרשת בא עמוד 111) הדן בדברי הרמב"ם אודות מצוות קרבן הפסח, ובהערה מס' 64 מביא הרבי את חידושי האמור בדעת רש"י, ובכוכבת השולחת את הקורא לסוף העמוד כותב הרבי:

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

6. בחידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן פסח כתב ליישב דב' דינים יש בהלל דשחיטת הפסח: א. הדין ד"ותקעתם בחצצרות על זבחי שלמיכם" ובוה נכלל גם שחיטת הפסח, ולכן שייך בזה דין שיר שמושר ע"י הלויים כמו כל הקרבנות שמושרים ע"י הלויים. ב. דין הלל מיוחד הקשור לקרבן הפסח בעצמו שטעון הלל בעשייתו, וכדברי הגמ' "אפשר ישראל שוחטים פסחייהם...ולא אומרים שירה", והלל זה סובר רש"י שאינו כמו דין ההלל הראשון, אלא דינו כמו ההלל של שעת אכילה ואותו גם הכיתות יכולים לומר, ועפ"י זה נמצא שגם הכתות קראו את ההלל וגם הלויים קראו את ההלל. ואם נרצה אפשר אולי למצוא איזכור לחידוש זה במכתב השני של הרבי לרב זוין בו כותב לו הרבי "שו"ת צפנת פענח וספר חוקת הפסח אין תחת ידי", כנראה שהרב זוין ציין במכתבו הנ"ל את ספר "חוקת הפסח" (להר"י גרשוני) ששם מובא חידושו הנ"ל של ר' ועלוועלע בריסקער, ועל כך כותב לו הרבי שהספר אינו תחת ידי, אך להעיר שבספר תורה שלמה (להרמ"מ כשר) שמובא בהערת הרבי בלקו"ש חט"ז הנזכר בגוף הכתבה מובא חידושו הנ"ל של ר' וועלוועלע ולאחר שמאריך בסוגיא זו מכמה צדדים דוחה את החידוש הנ"ל עיי"ש באריכות.

"וראה שקלא וטריא בזה בספרי האחרונים – במכתבי תורה (מכתב ב ה), בהמובא בצפנת פענח עה"ת פרשתינו . . תורה שלמה מילואים לחלק י"ב סימן י"ב ובכ"מ, **ועל פי המבואר בהמכתבים שנשמנו בפנים ההערה, אין צריך לכל הנז"ל"**.

המדובר הוא על פלפולים שנידונים בספרי גדולי האחרונים המיסודים על ההבנה ברש"י שהישראלים הם אלו שקראו את ההלל, ולכן מתמודדים האחרונים הנ"ל עם כמה וכמה שאלות וביניהם השאלה: הכיצד רש"י סותר את עצמו וכותב במסכת ערכין שהלויים קראו את ההלל?! ושמא על כך כותב הרבי שעפ"י הבנתו ברש"י אין צורך בכל הפלפולים הנז"ל7.

גִּילְוֵי חֲדָשׁ מִתּוֹס' הָרֵא"שׁ

ואם כל זה לא מספיק הרי לאחר התכתבות מיוחדת זו בין הרבי לרב זוין, זכינו שהתגלה (בשנת תשל"ה לערך) פירוש חדש מתוספות הרא"ש למסכת סוכה שלא היה מפורסם עד כה, ושם בהתייחסו לסוגיא זו מביא אף הוא את דברי התוס' הנזכרים בשינוי לשון קל, אך עקרוני מאוד, שממנו אפשר ללמוד עד כמה צדקו דברי רבינו וזה לשונו: "**ומה שפירש רש"י שהכת קוראה את ההלל, לא שהיו הם קוראים בעצמם, אלא הלויים היו קוראים"**

לכאורה נראה שאין כאן חידוש מיוחד על התוס' שלפנינו, אך לא. אם אנו משווים בין דברי התוס' לתוספות הרא"ש רואים שבדברי האחרון נתווספה האות ש"יך ובמקום לכתוב "לא היו הם" כותב "לא שהיו הם" שמכאן אנו למדים שהתוס' לא בא לחלוק על רש"י אלא בא בתור המשך ישיר ובתור פירוש לדברי רש"י בעצמם, והיינו שמפרש שגם רש"י התכוון לומר שהלויים קראו את ההלל, כדבריו המפורשים של הרבי.

על סוגיא זו ניתן לומר שאכן "תורת אמת היתה בפיהו, ועוולה לא נמצא בשפתיו, כי שפתי כהן ישמרו דעת" ויבוא הפרט וילמד על הכלל, עד כמה יש לדייק בכל מילה אות ותג בתורתו של רבינו8, ויה"ר שע"י ש"תורה יבקשו מפיהו" נזכה תיכף ומיד ממש לשמוע "תורה חדשה" מפיו של הרבי שיבוא ויגאלנו, ותיכף ומיד ממש.

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

7. אך עדיין צריך עיון מדוע לא הזכיר הרבי את דברי רש"י אלו במכתביו הנ"ל ותן לחכם ויחכם עוד, ועוד חזון למועד בעזה"י.

8. ובמיוחד בדברי ההגדה עם ה"ליקוטי טעמים ומנהגים" וכלשונו של רבינו (אגרות קודש חלק כ"ה עמוד רכ"ד) : "אין לדייק כל כך בהפיסוק שבהגדה של פסח עם הלקוטי טעמים הנדפסת" ומדברי הרבי אנו למדים עד כמה יש לדייק, בכל מילה אות ותג וגם בהפיסוק אין לדייק רק "כל כך".

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם הל' קרבן

חידו

הרועה הנאמן

חדש!
חלק שלישי
עכשיו
בחנויות!

